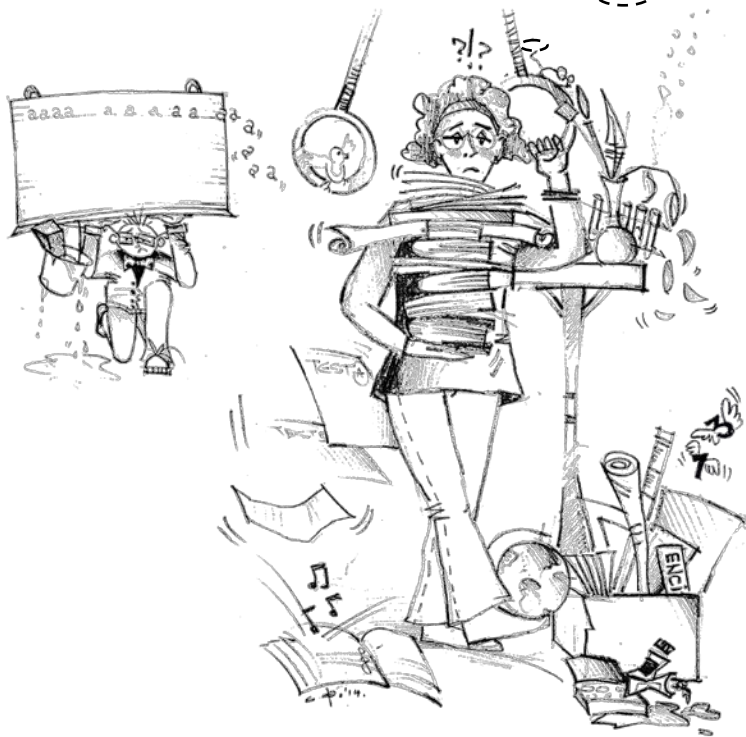

ПЛАНИРАЊЕ ЧАСА

ИСХОД:

*СТУДЕНТИ СУ ОСНАЖЕНИ ДА ПЛАНИРАЈУ ЧАСОВЕ КОРИСТЕЋИ
РАЗЛИЧИТЕ ПРИСТУПЕ НАСТАВИ И УЧЕЊУ*

Блумова таксономија и ПДК - опис

Образовни исходи

Исходи учења представљају операционализацију компетенција кроз различите активности у настави које су «мерљиве» и «видљиве». У настави, специфични исходи се одређују за сваку наставну тему/јединицу, а у складу са компетенцијама ученика, циљевима, програмским садржајима. При њиховом одређивању могуће је ослањати се на **Блумову таксономију глагола** (L. W. Anderson, D. R. Krathwohl i saradnici, *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing; A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*, 2001) у којој је дефинисано шест категорија когнитивних процеса - памћење, разумевање, примена, анализа, вредновање и креирање, као и четири димензије знања (шта се учи и испитује) по категоријама - чињенично, концептуално, процедурално и метакогнитивно.

Ревидирана Блумова таксономија има облик дводимензионалне таблице: **Димензија знања** (врсте знања које се учи, продукти учења) и **Димензија когнитивних процеса** (процеса који се користе за учење). Димензија знања садржи четири, а димензија когнитивних процеса шест нивоа. Виши нивои укључују ниже нивое и представљају сложенија знања и сложеније процесе. Овладавање вишим нивоом подразумева да је овладано свим нивоима који се налазе испод тог нивоа. То значи да је ова таксономија хијерархијска класификација процеса и продуката учења.

Димензије знања: главни типови и подтипови знања

А. Чињенично знање - основни елементи које ученици треба да знају да би били упознати са дисциплином и могли да решавају проблеме у области

А а. Терминологија

А б. Специфични детаљи и елементи

Б. Концептуално знање - повезаност основних елемената са ширим структурама које им омогућавају заједничко функционисање

Б а. Класификације и категорије

Б б. Принципи и генерализације

Б в. Теорије, модели и структуре

В. Процедурално знање - знање како нешто чинити, коришћење истраживања и критеријума, коришћење вештина, техника и метода

В а. Специфичне вештине и алгоритми

В б. Специфичне технике и методе

В в. Критеријуми за одабир одговарајућих поступака

Г. Метакогнитивно знање - знање о когнитивним процесима, као и свесност и разумевање властитих когнитивних процеса

Г а. Стратешко знање

Г б. Знање о когнитивним задацима, укључујући и одговарајуће контекстуално и кондиционално знање

Г в. Самоспознаја

ПАМТИ	РАЗУМЕ	ПРИМЕЊУЈЕ	АНАЛИЗИРА	ВРЕДНУЈЕ	КРЕИРА
памти претходно научени садржај	овладава значењем садржаја	користи научно у новим и конкретним ситуацијама	разуме и испитује садржај	просуђује о вредности садржаја	формулише и гради нове структуре од постојећих садржаја
<ul style="list-style-type: none"> • дефинише • указује • обележава • наводи/ именује/ набраја • присећа се • препознаје/ идентификује • изјављује/ изражава • репродукује.. 	<ul style="list-style-type: none"> • тумачи • прилагођава • асоцира • поентира • класификује • категорише • разликује • лоцира/ означава/ карактерише / одређује • описује • дискутује • објашњава/ образлаже • наводи пример • парафразира • формулише • разуме... 	<ul style="list-style-type: none"> • формира • управља • решава • прилагођава • саставља • комбинује • комуницира/ размењује • приказује/ демонстрира/ симулира • открива/ проналази • успоставља • излаже • утиче • илуструје • истражује • прави • манипулише • организује • изводи/ реализује • припрема/ обезбеђује • вежба • користи/ ангажује... 	<ul style="list-style-type: none"> • анализира/ разматра/ тумачи • одабира/ селекује/ одваја • повезује • упоређује • експериментише • утврђује • испитује/ тестира • трага • преиспитује • супротставља • расчлањује • поставља • мери • констатује • реконструише • консултује • поставља питања • систематизује... 	<ul style="list-style-type: none"> • закључује • критикује • процењује • аргуменује/ брани • вреднује/ оцењује • резимира • просуђује • изводи • указује • верификује/ потврђује • предвиђа • одлучује... 	<ul style="list-style-type: none"> • ствара/ креира • продукује/ производи • осмишљава • развија • мења • конструише • модификује • довршава • побољшава/ унапређује • прерађује...

Табела 1: Ревидирана Блумова таксономија глагола који се користе при дефинисању исхода учења

Димензија когнитивних процеса у шест категорија						
Димензија знања и категорије	1. Памти	2. Разуме	3. Примењује	4. Анализира	5. Вреднује	6. Креира
А. Чињенично						
Б. Концептуално						
В. Процедурално						
Г. Метакогнитивно						

Табела 2: Таксономска таблица - бланко

Оно што би требало узети као полазиште за дефинисање циљева/исхода јесу суштинска питања - Шта ученик треба да зна, разуме и уме? Шта је кључно за наставни предмет и шта је основни концепт наставног садржаја? Овакав приступ дефинисања циљева/исхода омогућава наставнику евалуацију остварености циљева, програмских садржаја и ученичких постигнућа, али даје могућност за даље унапређивање васпитно-образовног процеса и сопственог рада.

Међутим, када се говори о стваралаштву, узимајући у обзир да *Блумова таксономија глагола* покрива само когнитивне аспекте знања, вештина и ставова, али не и перцептивни и емоционални аспект, као саставни и неизоставни део стваралачког процеса, неопходно би било дефинисати их кроз категорије и димензије перцептивно-емоционалних процеса од којих се може поћи у одређивању циљева/исхода у домену стваралаштва, посебно наставе ликовне културе. Један од важних аспеката, али и услова стваралачког процеса, поред искуства, јесу перцепција и доживљај.

искуство + доживљај = стваралачки процес

Када се говори о искуству, оно може подразумевати и перцепцију, као вид чулног искуства. Препорука је да се исходи ослањају, поред когнитивних процеса, и на:

- перцепцију (од опажања до мишљења)
- доживљај
- Креативни процес

Категорије које се односе на димензије перцептивних, доживљајних и креативних процеса које би требало узети у обзир при дефинисању исхода у домену ликовног стваралаштва су следећи:

1. ДИМЕНЗИЈЕ ПЕРЦЕПТИВНИХ ПРОЦЕСА У ДОМЕНУ ЛИКОВНОГ СТВАРАЛАШТВА		
ПЕРЦЕПЦИЈА	1. активирање сензорних процеса	<ul style="list-style-type: none"> • посматра • додирује • слуша
	2. опажање/ виђење као активно истраживање, односно анализа, прерада чулних утисака	<ul style="list-style-type: none"> • опажа (види /сагледава / опсервира визуелно, додиром и другим чулима)
	3. рецепција као прерађени чулни утисци (повезивање чулних дражи у шире целине)	<ul style="list-style-type: none"> • уочава / увиђа

2. ДИМЕНЗИЈЕ ЕМОЦИОНАЛНИХ ПРОЦЕСА У ДОМЕНУ ЛИКОВНОГ СТВАРАЛАШТВА		
ДОЖИВЉАЈ	4. доживљај као процес синтезе чулних надражаја, појмовних и емоционалних искустава чија је последица одређени ментални процес - емоција, мишљење, делање (доживљава на основу стабилне перцепције као психолошко прилагођавање конкретној средини и као услов за више менталне процесе - нпр. визулно мишљење)	<ul style="list-style-type: none"> • доживљава
	5. рафинирана визуелна и тактилана осетљивост	<ul style="list-style-type: none"> • показује сензитивност / сензибилност
	6. изражавање осећања - експресија -израз	<ul style="list-style-type: none"> • објективно, видљиво изражава емоције поредством различитих визуелних медија

3. ДИМЕНЗИЈЕ КРЕАТИВНИХ ПРОЦЕСА У ДОМЕНУ ЛИКОВНОГ СТВАРАЛАШТВА		
КРЕАТИВНОСТ	<p>7. визуелно мишљење - мишљење помоћу слика (имагинација, фантазија, замишљање): мишљење засновано на основу опажања и представама; развијање визуелних представа, симбола и њихова трансформација; развијање нових облика, са новим значењима.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Машта (замисаљ, фантазира)
	<p>8. дивергентно мишљење - стварање нових идеја</p> <p>а) флуентност/продуктивност</p> <p>б) флексибилност</p> <p>в) оригиналност</p> <p>г) осетљивост на проблеме</p> <p>д) елаборација</p> <p>ђ) редефиниција</p> <p>е) неукалупљеност</p> <p>ж) проницљивост</p>	<p>а) продукује велики број идеја, хипотеза и изражајних средстава за решење једног проблема;</p> <p>б) брзо и лако прелази са идеје једног типа мишљења на другу, удаљену од ње по својим садржајима; брзо и успешно спаја и повезује опажено са претходним искуствима;</p> <p>в) долази до несвакидашњих, необичних или потпуно нових идеја или опажања ствари у новим односима, проналази ретка и неуобичајена решења, одговоре, аналогije, везе и метафоре које се разликују од стандардних и општеприхваћених прилаза и поступака;</p> <p>г) открива, увиђа проблем;</p> <p>д) разрађује оригиналне идеје, организује ликовни процес;</p> <p>ђ) употребљава постојеће садржаје на нов начин;</p> <p>е) показује отвореност за нова искуства, идеје, путеве трагања за решењима, прилази једном проблему из више аспеката, лако напушта уходане путеве, решава проблеме на нов начин;</p> <p>ж) успоставља нове односе и аналогije, асоцијације и појмове који су међусобно удаљени по значењу, комбинује и повезује идеје у нову целину унутар широке скале могућности и алтернатива.</p>
	<p>9. Креативност/стваралаштво:</p> <p>а) креативност спонтане активности</p> <p>б) креативност усмерене активности</p> <p>в) креативност инвенције</p> <p>г) креативност иновације</p> <p>д) креативност стварања</p>	<p>а) изражава се самостално и спонтано;</p> <p>б) спонтано се изражава уз свесно настојање за побољшањем, постизањем везе са реалним објектом;</p> <p>в) изражава нове ликовне односе;</p> <p>г) уноси значајне промене у ликовном изразу као што су сложеније ликовно-језичне и техничке могућности;</p> <p>д) ствара потпуно нове ликовно-појмовне системе.</p>

Табела 3: Категорије димензија перцептивних, емоционалних и креативних процеса

Прилог 1.1.а - Блум+Андерсон таблица

ИСХОДИ У ТАКОНОМСКОЈ ТАБЛИЦИ

Димензија когнитивних процеса у шест категорија						
Димензија знања и категорије	<u>1. Памти</u>	<u>2.Разуме</u>	<u>3.Примењује</u>	<u>4. Анализира</u>	<u>5. Вреднује</u>	<u>6.Креира</u>
А. Чињенично						
Б. Концептуално						
В. Процедурално						
Г.Метакогнитивно						

Прилог 1.1.в - ПДК таблица

1. ПЕРЦЕПЦИЈА - ДИМЕНЗИЈЕ ПЕРЦЕПТИВНИХ ПРОЦЕСА У ДОМЕНУ ЛИКОВНОГ СТВАРАЛАШТВА	
1. активирање сензорних процеса посматра / додирује / слуша	
2. опажање/ виђење као активно истраживање, односно анализа, прерада чулних утисака - опажање	
3. рецепција као прерађени чулни утисци (повезивање чулних дражи у шире целине) – уочавање/увиђање	

2. ДОЖИВЉАЈ - ДИМЕНЗИЈЕ ЕМОЦИОНАЛНИХ ПРОЦЕСА У ДОМЕНУ ЛИКОВНОГ СТВАРАЛАШТВА	
1. доживљај као процес синтезе чулних надражаја	
2. рафинирана визуелна и тактилана осетљивост - показује сензитивност / сензибилност	
3. видљиво изражавање осећања – експресија –израз	

3. КРЕАТИВНОСТ - ДИМЕНЗИЈЕ КРЕАТИВНИХ ПРОЦЕСА У ДОМЕНУ ЛИКОВНОГ СТВАРАЛАШТВА	
1. визуелно мишљење – мишљење помоћу слика	
(имагинација, фантазија, замишљање)	
2. дивергентно мишљење – стварање нових идеја	
а) флуентност/продуктивност	
б) флексибилност	
в) оригиналност	
г) осетљивост на проблеме	
д) елаборација	
ђ) редифиниција	
е) неукалупљеност	
ж) проницљивост	
3. Креативност/стваралаштво:	
а) креативност спонтане активности	
б) креативност усмерене активности	
в) креативност инвенције	
г) креативност иновације	
д) креативност стварања	

ХОЛИСТИЧКИ ПРИСТУП НАСТАВИ И УЧЕЊУ - ПРОЖИМАЊЕ ЛИКОВНОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА СА ОСТАЛИМ ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНИМ САДРЖАЈИМА - др Сања Филиповић

„Интегрисано учење се не постиже кроз изучавање самог предмета, већ се интеграција одиграва унутар детета”

Виктор Ловенфелд, 1975

Међупредметни и интердисциплинарни приступ у учењу и настави значи повезивање различитих предмета (дисциплина) у логичке јединице организоване око једне теме, идеје или феномена. Корелација представља повезаност садржаја наставног предмета Ликовна култура са осталим областима васпитно-образовног рада у основној или средњој школи. Корелација или повезивање наставе ликовне културе са осталим областима васпитно-образовног рада је веома важна због инегралности ученикове личности па је прожимање ових области веома важно. Строго одвајање појединих наставних предмета није у потпуности у васпитно-образовној функцији, јер садржаји треба да се подржавају и потпомажу чиме се омогућава трансфер знања ученика из једне у другу област.

Последица савременог начина производње и рационалне поделе људског рада, јесте све већа специјализација која утиче на све домене културе, па и на област васпитања и образовања. У програмима васпитно-образовног рада уочљива је тенденција диференцијације садржаја на поједине целине и подручја, што у значајној мери утиче на интегритет и целовитост развоја дечје личности. Отуда се као захтев, којим треба да се ублаже негативни утицаји диференцијације области, постављају интегрисање, повезивање и прожимање програмских садржаја на једном вишем нивоу, односно холистички приступ у васпитно-образовном процесу. Иако су садржаји васпитно-образовних програма који се остварују у школи подељени на области васпитно-образовног рада, односно наставне предмете, потребно је да се они интегришу у новим условима. У школи, иако постоји предметна настава са посебно издиференцираним васпитно-образовним областима кроз различите наставне предмете, интеграција је могућа кроз корелацију наставних садржаја и тематско планирање.

Међупредметни и интердисциплинарни приступ у учењу и настави значи повезивање различитих предмета (дисциплина) у логичке јединице организоване око једне теме, идеје или феномена. Интеграција може да се обави на нивоу садржаја унутар једног предмета, наставних подручја или читавог домена знања.

Кључне компетенције и општи исходи јачају се преко појединачних предмета, они бивају оснажени и преко интеграције предметних знања и учења. За планирање и примену процеса тематске наставе и учења, сарадња између наставника је природна и има суштински значај. Тематски приступ настави и учењу ствара могућности за:

- Повезивање информација и знања која ученик стиче на различите начине и из различитих извора, што успоставља и обогаћује значај важних концепата у образовању и у обликовању ставова и вредности;
- Успостављање различитих повратних информација између искуства стеченог у породици, заједници и култури с једне стране, и учења у школама с друге стране, при чему се интегришу знање и вештине стечене у школи са ситуацијама у свакодневном животу;
- Постепена изградња знања кроз учење попут детекције и интерпретације;

- Посматрање истог проблема, феномена или идеје из различитих углова и на различите начине, што помаже успостављању система различитих концепата и значења.

Интегрисани тематски приступ учењу и настави омогућава наставницима да:

- користе различите облике и технике наставе (мали индивидуални пројекти, различити облици тимског рада ученика, непосредна настава, учење откривањем и истраживањем, класична предавања, кооперативно учење, уз мноштво такмичарских и кооперативних игара...)
- Школе имају могућност да испланирају свој програм и да организују наставу и учење у складу са овим приступом.
- На тај начин, школа постаје жив центар у локалној заједници; центар где се одвија учење и напредак и где заједница ствара своје будуће ресурсе.

Један ликовни проблем се може сагледати са више аспеката: ликовног-визуелног, аудитивног (музичког), вербалног (језичког), кинетичког (покрет плес, физичко), кроз егзактне природне или друштвене науке.

Упознавање природне и друштвене средине значајно зависи од нивоа визуелне и ликовне културе, јер се у тој области веома много користи показивачка метода.

Ликовно васпитање и образовање својим активностима утиче на развој визуелне перцепције, односно развија код ученика способност опажања и доживљавања света око себе. Васпитање ока оживљава и покреће мисао и стваралачке импулсе. Ученик цртежом визуелизује многе садржаје свести, при чему се активирају и рефлектују ученичко опажање, појмови и мишљење, машта, емоције, социо-емоционални ставови и моторика. Упознавање биљног и животињског света, на пример, биће једнострано ако се уз биолошке не открију и његове естетске карактеристике (боја, облици, текстура, валери и др.), које могу бити снажан импулс за ликовно стварање. Ученик такође црпи теме свог ликовног израза у природи и друштвеним односима. У продуктима ликовног стваралаштва представљају разне догађаје из природе, друштвених односа, производње, упознају се са разним занимањима и продуктима рада, упознају архитектуру, урбанизам, саобраћајна средства и др. Једном речју - стичу богато животно искуство. При томе, ученици приказују хумано понашање и изражавају свој став и осећања према другима.

Ако се, на пример, изучава неки садржај из прошлости, са реконструкцијом неког значајног догађаја, прожимање са садржајима ликовне културе је могуће само под условом да ученик има простора да се у потпуности идентификује са садржајем.

Пуко илустровање одређеног догађаја, при чему су само наведене фактографске чињенице нема никаквог смисла, све док се ученик не укључи својим имагинативним мишљењем и покуша да историјско искуство постане његово лично искуство. Наставник мора себи поставити као важан циљ стварање околности за стицање искуства и доживљаја како би ученик био активно укључен у процес учења.

У активностима у којима ученици усвајају математичке појмове, постоје многе могућности корелације са ликовним активностима. Креативна ликовна активност побуђује позитиван однос према математици, јер ученици у својим радовима користе различите релације линија, површина и облика, истражују и успостављају различите просторне односе, односе величина, групишу, деле и слично.

Математички појмови се најбоље усвајају кроз манипулацију различитим материјалима, цртањем и грађењем, јер ученик самостално ствара облике, величине и односе, па тако кроз игру и стваралаштво може да усваја одређене математичке појмове. Захваљујући дводимензионалном грађењу линија и облика, ученици се срећу са различитим скуповима (истородни, разнородни), релацијама, бројањем, мерењем, процењивањем и упоређивањем. Рад са глином у тродимензионалном обликовању ученици самостално проналазе поступак одузимања или додавања, односа величина - пропорција, равотеђе у простору, симетрије и асиметрије.

Веза ликовних и телесних активности је присутна при уочавању покрета тела, лепоте тела и покрета, који су чест мотив у делима ликовних уметника.

Постоји низ ликовних дела која су овековечила покрет као што је уметност старог века - фигуре које плешу, јахачи на коњима, спортисти у покрету... Ту су кинетички принципи, на пример експресионистичке уметности и акционог сликарства какви се могу видети у делима савремене уметности. На крају, и сам стваралачки процес укључује кинестезију, од fine моторике шаке, до широких замаха четком покретима руке из рамена и слично.

Веза различитих физичких и хемијског процеса и појава се могу повезивати са садржајима наставе ликовне културе са аспекта различитих појава, елементата и процеса.

Различите физичке законитости, појаве и процеси као што су феномени боје, светлости, кретања облика у простору, равнотеже и други се могу проучавати и кроз аспект визуелних појмова и процеса у теорији форме и старалаштву. Трансфер знања из једне области у дугу омогућавају разумевање појмова у једном ширем контексту, али и њихову примену у креативном стваралачком процесу. Хемијски закони и процеси се могу повезивати са истаживањем и експериметисањем својстава различитиј материјала и техника коришћења у ликовном раду. Сва ова знања и искуства су добар предуслов за касније разумњевање и усвајање садржаја из наставних предмета хемије и физике у вишим разредима.

Посебна, скоро органска повезаност, постоји између ликовног изражавања, говорних активности, музичког и драмског стваралаштва.

Ликовно изражавање као облик комуникације уско је везано за говор уопште, а посебно за литерарни израз. Многи аутори у својим истраживачким радовима истичу да говорна развијеност ученика утиче на структуру и квалитет његовог цртежа. Тако, ако ученик није у могућности да нешто изрази ликовним језиком, он га допуњује речима, или, ако му недостаје нека погодна реч за изражавање емоција или објашњавање неког односа, он ће га веома импресивно приказати бојом, величином, положајем у простору, односом објеката и фигура.

Поетска реч у стиховима песника, у причама и бајкама, саставни је део естетских доживљаја и подстицаја на ликовно стваралаштво. Ученици илуструју писане текстове користећи разна изражајна средства ликовног језика, при чему слободно приказују из текста оно што је на њих оставило најснажнији утисак.

Звуци музике и поетска реч могу дати веома снажне импулсе за ликовно стваралаштво као што је: слушање уз посматрање неког ликовног дела, које јој одговара по свом карактеру, слушање неког текста из литературе уз музику који ће се илустровати, музика може да «прича причу» коју ученици представити ликовним језиком, осмишљавање визуелних знакова за различите звучне сензације. Доживљај једне врсте уметности може послужити као основа за израз у другом медију. Вербална објашњења ових знакова су веома занимљива и разноврсна, индивидуално доживљена

и изражајна. Повезивање музике и плеса уз слободну интерпретацију динамичних решења у приказу кретања или изради декоративних костима. Одређена истраживања су показала да се у области ликовног стваралаштва одређеним методама може подстицати дечје ликовно изражавање и градити и богатити њихов ликовни језик, посредством музике.

Дете у свом психичком животу не одваја стварно од доживљеног, па тако не одваја ни сензибилитет у једној уметности, од креативности у другој. Доживљај једне врсте може послужити као основа за израз у другом виду.

Поставља се питање каква је веза ликовног и музичког садржаја?

Ликовни израз има визуелну основу - садржај и форма настају комбинацијом ликовних елемената - линија, боја, површина, светлости и њихових међусобних односа (принципи грађења ликовне композиције). Музички израз има акустичну основу - садржај настаје кретањем, преплитањем и комбинацијом тонова и њихових квалитета: трајања, висине, јачине и боје, постављених у одређене односе и осмишљавањем музичких целина.

Према Е. Башић, музички доживљај је могуће трансформисати у ликовни израз на основу створеног расположења, преко прикривених и видних моторних реакција и активности, које у позадини имају субјективан утисак и унутрашњи доживљај. У ликовној, а нарочито у музичкој уметности, битан је ирационалан однос човека према уметничком садржају, било да га ствара или прима - посматра или слуша. Уместо јасних логичких судова о делима једне или друге уметности, човек успоставља емотиван контакт, ствара доживљај првенствено заснован на естетским и другим квалитетима и на потпуно субјективан начин прихвата и вреднује те квалитете и дело у целини.

Доживљај је полазиште за стварање и схватање уметности, а креативност и сензибилност су психичке способности које омогућују стварање и доживљавање уметничких дела. Ове две особине основа су и за повезивање доживљаја и израза међу уметностима. Асоцијације и трансформације почивају на комплексности људске психе која скрива небројене могућности комбинација психичких квалитета и стварања нових, како рационалних, тако и ирационалних садржаја. Са њима почиње сваки стваралачки покушај и стално трагање у стваралачкој активности.

Музички педагог и теоретичар Е. Башић испитивала је кроз дужи временски период ликовни израз и друге дечје реакције везане за доживљај музике. Њено искуство дало је значајне резултате у расветљавању психичко - уметничке позадине аутохтоног дечјег сензибилитета и креативности. Полазиште овог педагога у испитивању дечјег ликовног израза био је доживљај два потпуно различита, у осећању, супротна музичка садржаја: музике покрета и музике штимунга (расположења).

Музика покрета има изразит ритам, динамику и темпо, једноставну фактуру и јасну форму (карактеристичан мотив или фраза, истиче се и понавља у кратким временским интервалима у изворном или варираном облику) што музички садржај чини компактним, јединственим и прегледним. Пажња слушаоца упућена је на мањи обим садржаја и концентрација се постиже истицањем и сталним присуством доминантне теме или мотива. Пошто је истакнут ритам, а други једноставни и јаснији елементи осцилирају у сталном и привремено равномерном пулсу, овако организован музички садржај иницира код слушаоца покрет, односно ствара код слушалаца плесно или слично расположење. Доживљај створен естетским квалитетима, изазива кроз плесно расположење моторне реакције и активности као израз тог расположења.

Музика расположења (штимунга) има други садржај - она плени ширином и дубином свог израза, а по карактеру је лирска, медитативна, мирна, свечана, патетична или драматична. Она је разноврснија у свом садржају, току и расположењу. Расположење у делу може бити јединствено или сложено - контрастно, када се смењују или преплићу два или више карактера. Ова музика има изразиту мелодију, богатију у сложенију хармонију, умерени и разноврснији темпо, комбинације и промене тоналитета, динамика је у сталномгибању, ритам мирнији или разноврснији. У музици расположења долази до изражаја осећајност, па отуда њено интензивно деловање на сензибилност слушалаца и на стварање трајних емотивних стања - расположења. Она "инсистира" на дубљем унутрашњем доживљају, а не на спољним реакцијама и активностима као "одјеку" доживљаја. И овде унутрашњи доживљај служи као основа и подстицај за трансформацију и ликовни израз који треба да одрази расположење изражено у музици.

У транспонувању музичког доживљаја у ликовни израз дете ангажује већину својих способности и психофизичких функција. При томе се могу пратити дечје индивидуалне реакције и психолошка стања. Уочава се: положај тела и покрети, усмереност пажње, руковање средствима, интересовање, преданост и стрпљење, укључивање у рад, самосталност, начин и темпо рада, истрајност и систематичност. За потпуно схватање ликовног израза детета значајан је избор теме, односно кроз какав се садржај и форму реализује музички доживљај: да ли је конкретан или апстрактан; да ли има јасно представљене предмете или је то само игра линија и боја; да ли су природни или неприродни облици и у каквом су међусобном односу, каквог је карактера, ликовни рад, тј. какав утисак оставља: да ли је слика једнолична, сиромашна елементима, или је садржајна, пуна динамике, живих контрастних боја, покрета и облика у осмишљеном покрету - са изразитим ритмом и др.

Музика може појачати доживљај код деце, па самим тим и ликовни израз, за шта је веома важно пажљиво одабрати оне музичке садржаје који могу циљано изазвати и појачати код деце визуелизацију одређених мотива. Креативност, као битно обележје начина понашања, учења и изражавања, присутна је у свим областима, а њеном развоју нарочито погодују стваралачке активности, због чега је једна од могућих основа повезивање свих дечјих активности.

Успешност корелације садржаја у васпитно-образовном раду у великој мери зависи од личности ликовног педагога, учитеља или васпитача, његове стручне и методске спреме, његове опште културе, креативног става у васпитном процесу, способности да разуме децу, да са њима дели доживљаје у игри и раду, од његове отворености, радозналост духа и осетљивости за ново и позитивно у васпитно-образовном раду.

Филиповић, С. (2011). *Методика ликовног васпитања и образовања*, Универзитет уметности и издавачка кућа Клетт: Београд.

 Ликовна култура - писана припрема - интердисциплинарна настава	
школа/разред	Основна школа / други разред
наставна тема	ОБЛИК И ПРОСТОР
наставна јединица	Кретање облика у простору
кључни појмови	облик / простор / однос величина / кретање / комбиноване ликовне технике
ликовна активност	„Мали космонаути - макросвет“
Циљ часа	Примена знања везаних за кретање облика у простору, као и вештина и метода у коришћењу различитих техника и материјала кроз истраживање, откривање и креирање у самосталном ликовном изражавању.
исходи	Ученик/ученица у складу са узрасним и индивидуалним могућностима: <ul style="list-style-type: none"> ✓ именује и описује појам и значење ликовних елемената - облик, простор, однос величина, кретање; ✓ наводи примере облика из окружења и тумачи их; ✓ уочава и формулише ликовни проблем, развија стратегије проналажења разних решења у сопственом раду; ✓ посматра, уочава, упоређује и анализа предмете, бића и појаве; ✓ пореди између онога што јесте и онога што је могуће, довршава непотпуне целине на разне начине; ✓ ствара фантастичне аналогije којима уноси промене у реалност; ✓ открива и препознаје појам просторних односа и односа величина у природи, окружењу, уметничким делима, упоређује и анализира значења; ✓ примењује знања, оригиналне идеје и различите методе у самосталном ликовном раду; ✓ експериментише и истражује изражајне могућности различитих материјала и ликовних техника у сопственом раду; ✓ самостално примењује ликовне технике и материјале на нов и неуобичајен начин; ✓ самостално осмишљава и ствара оригинална, креативна решења у ликовном раду, одступа од постојећег и утврђеног и тежи за променама; ✓ комуницира ликовним медијима, искрено и спонтано изражава своје мисли и осећања креативним коришћењем ликовног језика; ✓ показује радозналост и склоност да поставља питања, критикује, дискутује и изражава своје ставове у односу на тему/ликовни проблем; ✓ процењује сопствени рад и радове других, аргументује своје ставове и поступке, објашњава процедуре и значења; ✓ повезује стечена знања и вештине са осталим наставним садржајима; ✓ разуме контекст културног наслеђа различитих епоха, активно тумачи уметничка остварења и доживљава их, прерађује, допуњује и процењује на свој начин; ✓ самостално проналази и систематизује информације из различитих извора.
образовни стандарди	
тип часа	практичан рад
облици рада	фронтални и групни
наставне методе	Вербално-текстуална метода (усмено излагање, дијалог, рад на тексту) показивачка метода (демонстрација, илустрација) метода сазнавања кроз праксу (практичан рад) проблемска и откривачка метода
наставна средства	<ul style="list-style-type: none"> ✓ уџбеник ликовне културе за пети разред основне школе ✓ уџбеници из географије и историје за пети разред основне школе ✓ интернет извори: www.kidsites.com/sites-edu/space.htm; www.astronomija.co.rs; www.kidsastronomy.com ✓ рачунар ✓ визуелни примери
ликовне технике	комбиноване ликовне технике
прибор и материјали	прибор: широке и уске четке, посуда за воду, крпа за брисање, перо за туш материјали: креде у боји, воштане пастеле, темпере, новинска хартија, каменчићи, тушеви у боји, графитна оловка, папирне подлоге различитих формата

место извођења наставе	Кабинет за ликовно
корелација:	географија, информатика, историја, српски/матерњи језик
<p>Напомене: Ученици реализују ликовни рад у складу са својим индивидуалним могућностима. Не инсистира се на прецизности и уредности као доминантној вредности рада, већ је тежиште на разумевању облика, простора, просторних односа и њихове примене у самосталном ликовном раду.</p>	
 <p>Ток часа - двочас (90`)</p>	
<p>уводни део часа:(20`)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Након што су се ученици на претходном часу обраде узнали са појмовима и усвојили знања о ликовним елементима и принципима, наставник подсећа ученике на претходна знања и поставља питања везана за појмове облик, простор, однос величина, кретање и динамика. Ученици кроз кратке одговоре именују и описују појмове и значења наведених елемената. ✓ У уводном делу часа наставник држи кратко излагање на мотивишући начин и покреће ученике на дискусију питањима: <i>„Како што постоји микросвет који је велики и несавладив простор, као што је космос. Да ли планета на којој живимо може да се сагледа голим оком када на њој стојимо?“</i> Ученици одговарају на питања, води се дискусија. Ученици уочавају и формулишу проблем, развијају стратегије проналажења разних решења у свом одговору. Наставник наставља са питањима користећи прикладан хумор: <i>„Дакле, ви мислите да је планета на којој живимо толико велика да не можемо да је сагледамо целу голим оком. Добро, а како је онда можемо сагледати - можда када се успињемо на прсте? Попнемо на бундеву, брежуљак или солитер?“</i> Ученици одговарају на шаљиве кометаре наставника и надограђују их својим необичним, маштовитим идејама и предлозима. Наставник: <i>“Како сте рекли, једини начин да се планета Земља види у целости је из даљине, из васионе. Браво! Има ли неко предлог како све можемо отићи у васиону?“</i> Ученици наводе примере из окружења и тумаче их. Такође, ученици дају различите маштовите предлоге, пореде између онога што јесте и онога што је могуће, стварају фантастичне аналогije којима уносе промене у реалност и коментаришу необичне идеје. Наставник наставља са питањима: <i>„Да ли сте некада ноћу посматрали звездано небо са свог прозора? Када сте били у посети планетаријуму са наставником/цом географије шта сте имали прилику да видите?“</i> Ученици набрајају различита васионска тела - планете, звезде, комете, метеоре... <i>„Добро, а јесте ли сте успели да препознате облике сазвезђа као што су: Велики и Мали медвед, Велика кола...? Које је боје свемирско пространство које сте посматрали у планетаријуму? Да ли се види његов завршетак? Чиме замишљате да је још испуњен простор свемира?“</i> Ученици размењују своје доживљаје и запажања са претходне припреме за час који је реализован у сарадњи са наставником/цом географије (организована посета планетаријуму). Ученици су такође, у сарадњи са наставником/цом информатике у информатичком кабинету самостално истраживали, проналазили и систематизовали информације на интернету о свемиру на дечјим образовним и научним порталима. ✓ Наставник даље подстиче ученике да повезују појмове и садржаје из различитих области (географија, историја) кроз занимљивости: <i>„Да ли сте знали да су људи некада посматрајући звезде на небу и њихов положај одређивали датуме у години. Тако је у старом веку у Месопотамији настао календар. Калдеји су били први астрономи у древној Месопотамији који су посматрали и одређивали положаје звезда. Некада су древни народи облицима које су опажали у распореду звезда и сазвезђа давали имена својих богова и хероја. У старој Грчкој су посматрали положаје звезда и у њима су проналазили различите облике и бића. На пример, Орион је сазвезђе које је добило назив по лику из античке митологије, а због необичног облика и сјајних звезда сматра се једним од најпознатијих сазвезђа. Његов најинтересантнији део чине три сјајне звезде које стоје у истој линији. Њихов назив је различит. По грчкој митологији називају се Орионов појас са мачем, или Три Краља по личностима из Библије. У Србији су познате по симболичном називу као Косци, јер ливадски косачи косе у истој линији као што су и ове звезде распоређене. Када посматрате звезде, да ли можете и ви да уочите неке вама препознатљиве облике? Које на пример?“</i> Наставник након излагања упућује ученике да посматрају приказане визуелне примере у уџбенику ликовне културе (прилог 1). Ученици посматрају, уочавају целине и детаље, упоређују и анализирају небеска тела, митолошка бића и појаве и облике у свемиру на визуелним примерима (прилог 1). ✓ Наставник подсећа ученике на садржаје текстова у уџбенику из географије које су раније обрађивали о свемиру и космонаутима: Јурију Гагарину, Валентини Тјерешковој и Нилу Армстронгу. Наставник подстиче ученике на дискусију. Ученици откривају и препознају појам просторних односа и величина облика у природи, окружењу и уметничким делима, упоређују их и анализирају значења. Ученици повезују стечена знања са осталим наставним садржајима, међусобно размењују доживљаје и ставове о бескрајном и великом простору свемира и покушајима човека да тај простор истражи. 	

главни део часа: (60`)

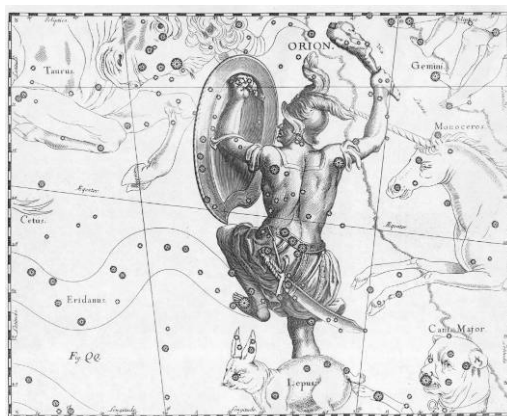
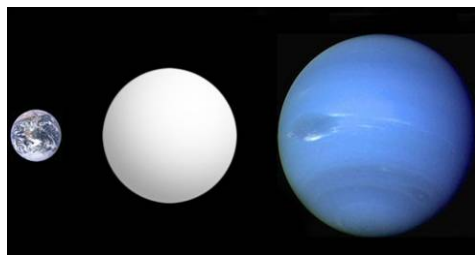
- ✓ Након активирања претходних знања, богате мотивације и корелације са другим наставним областима и садржајима, наставник уводи ученике у решавање ликовног проблема: *„Замислите да сте космонаути и да можете да путујете по свемиру и откривате непознате планете. Да ли би на њима било живота? Замислите како би изгледала бића на тим планетама? У овој ликовној активности радићете у групама. Замислите да је ваша група мала свемирска експедиција која треба заједно да истражује далеке и непознате светове. Прикажите у свом ликовном раду васионска тела у простору, васионске летелице, необична ванземаљска бића и живот у свемиру, онако како их ви замишљате, слободно компоњујући линије, боје и облике. Ако желите, можете да радите на светлој подлози, или да тамнијим бојама осликате подлогу, а кредама у боји и темперима да прикажете планете из своје маште. Прикажите различите величине облика у свемиру – сазвезђа, планете, метеоре, и све остало што желите – од малих тачкица до великих планета у бескрајном простору. Такође, ако желите користећи различите врсте линија – криве и праве, отворене, затворене, изломљене или таласасте, можете да прикажете кретање небеских тела у простору као што су на пример звезде падалице које остављају видљиве путање „звездану прашину“. Размислите о неком необичном имену и његовом значењу које би сте дали вашем сазвезђу, планети или бићима из свемира.* Наставник показује примере уметничких дела у којима су уметници на различит начин компоновали облике, линије и боје у простору. Ученици кратко посматрају дела уметника (*прилог 2*) и размењују своје ставове и доживљаје. Ученици активно тумаче уметничка остварења и доживљавају их на свој начин, прерађују, допуњују и процењују.
- ✓ Ученици припремају прибор и материјале и почињу са радом у малим групама. Столови су постављени тако да ученици могу слободно да се крећу у простору јер раде заједно на већем формату. Такође, ученици могу да прилазе другим групама, комуницирају међусобно и размењују са њима идеје и материјале. Наставник код ученика подстиче кооперативни рад и удруживање: *„Важно је да се у овој ликовној игри добро слажете и међусобно сарађујете, да помажете једни другима и да поштујете различите замисли сваког члана групе. Истражујте, играјте се и стварајте!“*
- ✓ Подршком и храбрењем наставник омогућава ученицима да стваралачки приступају ликовном проблему и да развијају више продуктивне него репродуктивне способности.
- ✓ Наставник упућује ученике у начин коришћења прибора и материјала: *«Можете слободно комбиновати и експериментисати са материјалима и методама њиховог коришћења. Истражујте у свом раду изражајне могућности материјала, али водите рачуна да се не повредите прибором у току рада!»* Ученици експериментишу и истражују изражајне могућности различитих материјала и ликовних техника, и примењују на нов и неуобичајен начин.
- ✓ Док стварају, наставник код ученика подстиче осетљивост за боју, облик, површину и њихове квалитете, способност уочавања својстава предмета и њиховог именовања. Ученици комуницирају ликовним медијима, искрено и спонтано изражавају своје мисли и осећања креативним коришћењем ликовног језика.
- ✓ Ученици у складу са индивидуалним могућностима реализују заједнички рад са члановима групе. Наставник током реализације ученицима који су несигурни, пружа подршку и охрабрује их у њиховим покушајима и трагањима, али без наметања својих естетских критеријума и готових решења: *«Радите слободно, истражујте и експериментишите својим идејама без страха да ћете погрешити!»* Наставник подстиче ученике на оригиналност. Ученици осмишљавају и стварају оригинална, креативна решења у ликовном раду, одступају од постојећег, утврђеног и теже за променама. Примењују стечена знања, оригиналне идеје и различите методе и ликовном изражавању. Наставник прилагођава захтеве у односу на индивидуалне могућности ученика који су укључени у ИОП.

завршни део часа: (15`)

- ✓ Када су групе завршиле своје радове, наставник и ученици заједно анализирају радове. Наставник подстиче ученике да процењују сопствени рад и радове других, да аргументују своје ставове и поступке, да објашњавају процедуре и значења. Ученици у критичкој анализи показују радозналост и склоност да постављају питања, да критикују, дискутују и изражавају своје ставове у односу на резултате активности. Наставник похваљује рад и ангажовање сваког од ученика, не истиче посебно радове само поједине деце, већ тражи вредност у сваком раду и похваљује све ученике како би били мотивисани за даљи рад и слободно изражавање, без страха од грешке.
- ✓ На крају активности наставник и ученици заједнички излажу све радове на великом пану у холу школе. Ако нема довољно места, проналазе се алтернативна решења излагачког простора у школи, јер је важно да сви ученици имају прилику да изложе свој рад. Позивају се ученици из других одељења и наставници да посете малу школску изложбу и на кратко „пропутују кроз небеска просторства из дечје маште.“ Ученици се упознају са планом активности за наредни час ликовне културе, као и потребним материјалом и прибором који треба да припреме. Наставник предлаже ученицима да за домаћи рад ако желе напишу и кратак текст у коме ће описати своје необично путовање у свемир из њихове маште.

ПРИЛОЗИ

Прилог 1

Орион, ловац из грчке митологије
Фотографија небеског сазвежђа Орион
Фотографије и снимци свемира

Прилог 2

Џексон Поллок, *Број 1*, 1948.

Роберт Смитсон, *Спирални насип*, Велико слано језеро у Јути, САД, 1970.

Емили Кем Нгвареј, *Композиција*, 1990-95.

Василиј Кандински, *Композиција IX*, 1936.

Ђакомо Бала, *Лет ластавице*, 1913.

Василиј Кандински, *Импровизација*, 1914.

Александар Калдрер, *Мобили*, 20. век.

Иван Табаковић, *Светло, облак, лептир*, 1963.

УЧЕНИЧКИ РАДОВИ

Прилог 2.2.а - Смернице за планирање часа**ПРИЛОГ - ПРИРУЧНИК ЗА НАСТАВНИКЕ - ЛИКОВНА КУЛТУРА**

др Сања Филиповић

Свако дете треба третирати као јединствену личност у развоју, која се испољава у свој својој сложености у продуктима стваралаштва, због чега критеријуми њиховог процењивања не могу бити само естетски. Отуда су важнији утицаји сâмог процеса стваралаштва на развој дечје личности, него његови производи сами за себе.

Академик Емил Каменов

Ликовно изражавање деце школског узраста је период њиховог убрзаног развоја, године великих промена које се огледају и у њиховом ликовном стваралаштву. Дете се током овог периода сусреће са многим информацијама из медија, саветима родитеља, наставника, градећи тако систем различитих искустава. Током основне школе наставник има многе задатке на пример, да детету омогући истински ликовни израз и експресију, проширивање искустава, омогући стицање различитих компетенција и слично. Међутим, код детета се у овом периоду стварају многи конфликти између онога што дете може, онога што претпоставља да се очекује од њега да уради и онога што би он истински желео да ради. Дете се у ликовном раду у овом периоду значајно развија, пролазећи кроз различите фазе - стадијум шеме, стадијум почетног реализма, стадијум визуелног реализма, све до стадијума свесног обликовања. Оно у току овог периода структурише свој процес мишљења тако да организује своја искуства и успоставља чврсту повезаност између себе и окружења.

Ауторка

ДИДАКТИЧКА НАЧЕЛА КАО ОСНОВ ХОЛИСТИЧКОГ ПРИСТУПА У НАСТАВИ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ

Дидактичка начела од којих се полази у васпитно-образовном раду имају задатак да допринесу ефикасности васпитно-образовног процеса и имају улогу орјентације, па самим тим не могу да замене стваралачки приступ наставника у актуелној пракси која има своје специфичности. Као услов за холистички приступ ликовном васпитању и образовању издвајају се следећа начела:

КВАЛИТЕТ И ВАСПИТНА УСМЕРЕНОСТ - Васпитни рад увек има орјентацију и тежи ка неком идеалу, квалитету - то називамо циљем. Квалитативан циљ се не може остварити на неквалитетним садржајима, поступцима и односима. Нема правог рада у ликовном васпитању и образовању ако он не доприноси развоју личности и њеним квалитетима, па свака ликовна активност треба да има своју васпитну усмереност.

- ✓ Поступци наставника, као и садржаји и активности треба да буду у функцији развоја како ликовних способности, тако и личности ученика у целини, што је дефинисано општим и специфичним циљевима и исходима ликовног васпитања и образовања усмереним ка стицању и развоју компетенција ученика.

СИСТЕМАТИЧНОСТ И ПОСТУПНОСТ - Ликовна активност је слободна, али васпитно-образовни рад и у овој области има своје циљеве, задатке, садржаје и исходе. У ликовном раду стваралачка активност ученика треба да буде свесна и дивергентна, а не чисто репродуктивна. Систематичност се не односи само на

приступ садржају већ подразумева артикулацију свих аспеката васпитно-образовног рада у овој области који су усмерени ка исходима, односно компетенцијама ученика.

- ✓ Наставник треба пажљиво да одреди ликовни проблем (од познатог ка непознатом, од реалног ка апстрактном, од ближег ка даљем, од простог ка сложеном...) уважавајући претходна знања, како би ученик поступачно изграђивао систем знања, вештина и ставова у овој области. У току рада мора да континуирано прати процес и резултате уз уважавање специфичности ликовног васпитања и образовања као система који је флексибилан, отворен, динамичан, дијалектичан.

ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈА И ОДМЕРЕНОСТ ПРЕМА УЗРАСТУ - Индивидуализација и одмереност према узрасту подразумева усклађивање метода, облика рада, садржаја, активности и материјала, као и педагошких поступака индивидуалним особеностима сваког ученика. Ликовни израз је условљен структуром сваке личности и он одражава ту личност.

- ✓ Наставник у васпитно-образовном раду мора да поштује индивидуалност ученика и да шири и обogaђује његов ликовни сензибилитет уз уважавање индивидуалних специфичности. Не може се тражити од ученика више него што оно може да постигне, већ се захтеви постављају тако да стимулишу његов напор у решавању проблема како би напредовао у развоју, да га уводи у „зону наредног развоја“. Важно је уважити чињеницу да је ликовни развој код свих ученика исти, али да је темпо и ниво њиховог развоја различит.

СЛОБОДА ЛИКОВНОГ ИЗРАЖАВАЊА - Стваралаштво и слобода су синоними једног истог људског процеса. Ово начело треба схватити шире и обухватније, као развој индивидуалности ученика, али не само у смислу спонтаности и несистематичности, већ у оквирима законитости развоја креативности.

- ✓ Задатак наставника јесте да подстиче слободни и креативни израз ученика без наметања готових шема и шаблона, али уз благо усмеравање и уважавање како природе ликовне уметности тако и индивидуалних специфичности сваког ученика.

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА - У ликовном стваралаштву социјализација подразумева споразумевање визуелним средствима, чиме се богати и култивише социо-емоционална сфера ученикове личности, развија осетљивост за широк круг појава у друштвеном животу, уметности и стваралаштву. Тимски рад ученика посебно доприноси развоју друштвености, међусобном разумевању и поштовању особености и различитости.

- ✓ Задатак наставника јесте да омогући ученику да путем ликовног стваралаштва потврђује свој идентитет, стиче позитивну слику о себи, као и поверење у своје способности, осамостаљује се, показује иницијативу, развија своју критичност и све то постиже сопственом активношћу.

СВЕСНОСТ И АКТИВНОСТ - У ликовном стваралаштву свесност и активност подразумева активан однос према знањима чиме се превазилази формалистички приступ механичког памћења без разумевања садржаја, процеса и значења, вербална или визуелна презентација наученог без образложења, као и неспособност да се оно што је научено примени у пракси.

- ✓ Наставник може својим поступцима да онемогући да се активност и свесност ученика у ликовном раду испоље ако намеће готове узорке и моделе или захтева иста решења од свих ученика. Ученик тада механички прецртава, без свесне и стваралачке ангажованости. Неопходно је у васпитно-образовном процесу оспособити ученика да има активан однос према знањима и вештинама која стиче и да их свесно користи у пракси. То значи да у области ликовног стваралаштва васпитно-образовни рад треба организовати тако да ученик може самостално и плански да решава одређене ликовне проблеме, а не да буде само извршиоц налога задатака без самосталног, свесног и активног учешћа.

ОЧИГЛЕДНОСТ И АПСТРАКТНОСТ - Веома је важно у раду са ученицима омогућити богата чулна и сазнајна искуства, при чему је важно њихово активно и свесно учешће. Ликовно стваралаштво је процес трансформације и преобликовања при чему важну улогу имају разне психичке операције. Ученик се у почетку не ослања на непосредно посматрање, већ на раније виђено, доживљено сазнање, дакле на лично искуство.

- ✓ Наставник треба да у ликовном васпитању и образовању очигледност поима као средство, а не крајњи циљ, како се не би блокирао развој појмова и апстрактног мишљења и да се задржава мишљење ученика само на перцептивном нивоу. Ликовна уметност је по својој природи визуелна, па се и посматрање појава, ствари и процеса, развија очигледношћу, али је услов за стваралаштво у ликовном раду неопходно развијати способност да се са конкретног прелази на апстрактно мишљење.

ПОВЕЗАНОСТ ТЕОРИЈЕ И ПРАКСЕ - Омогућава да ученик развија способност стваралачког мишљења и логичког повезивања теоретских поставки са актуелном праксом. Пракса тражи одговоре на одређена питања, а теорија трага за одговорима и образложењима, и обрнуто, одређене теоретске поставке и њихова оправданост се проверава у пракси.

- ✓ Наставник треба да омогући ученику да кроз практичан рад може да примењује и проверава истинитост усвојених знања, као и да дубље уђе у суштину теоретских поставки.

КОРЕЛАЦИЈА - Ученик доживљава стварност интегрално, а не подељену на области, тако да и његови начини изражавања (говорно, драмско, ликовно, музичко) треба да представљају јединство.

- ✓ Наставник треба тако да организује ликовне активности да се оне преплићу и повезују са осталим садржајима (посебно уметничким) чиме се постиже синергија различитих садржаја и значења. Креативност, као битно обележје начина понашања, учења и изражавања, присутна је у свим областима, а њеном развоју нарочито погодују стваралачке активности, због чега је једна од могућих основа повезивање свих ученичких активности у процесу учења и поучавања.

ПОСТУПЦИ РАЗВИЈАЊА И УНАПРЕЂИВАЊА ЗНАЊА, ВЕШТИНА И СТАВОВА, КАО И НЕГОВАЊА СТВАРАЛАЧКОГ ИЗРАЖАВАЊА УЧЕНИКА У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Општи поступци наставника у процесу развијања и унапређивања ученичких знања, вештина, ставова и креативности у школи у оквиру садржаја *теорије форме, техника и материјала, уметничког наслеђа и стваралачког процеса* су следећи:

ЛИКОВНИ ЈЕЗИК:

Развијање способности ученика за уочавање квалитета различитих ликовних елемената. То подразумева мотивисање и усмеравање ученика на посматрање и опажање ликовних елемената и њихових особености у природи, уметничким делима, сопственим ликовним радовима и радовима других.

Обезбеђивање садржаја и предуслова за упознавање и учење кључних појмова у ликовној уметности и усвајање ликовног језика. То подразумева поступке развијања и унапређивање знања ученика о ликовним елементима (линија, облик, простор, светлина, боја, текстура, волумен...), њиховим специфичностима и односима у складу са узрастом.

Развијање способности ученика за самосталну примену ликовног језика. То подразумева развијање и унапређивање способности планирања, креирања и ликовног обликовања различитих дводимензионалних и тродимензионалних ликовних форми, способности креативног коришћења ликовних елемената, као и мотивисање

ученика да истражује, открива и успоставља различите односе између ликовних елемената у самосталном ликовном изражавању и стварању.

ТЕХНИКЕ И МАТЕРИЈАЛИ:

- **Обезбеђивање садржаја и предуслова за упознавање и учење врста и својстава различитих ликовних техника и материјала, као и могућности коришћења.** То подразумева оспособљавање ученика за опажање и разликовање врста ликовних техника и материјала у делима ликовне уметности и њихових изражајних својстава у складу са узрастом и индивидуалним могућностима.
- **Упућивање ученика у техничке вештине чије непознавање може да представља препреку у стваралачком изражавању.** На пример, објаснити и показати како омекшати глину, како користити одређене алате и сл. У том смислу, пожељно је да се ученицима дају упутства у таквом облику да подстичу креативност, што значи да буду начелнија и уопштенија, као и да им остављају што већи простор за њихову разраду, допуну или мењање.
- **Стварање услова да ученици на часовима у процесу реализације садржаја примењују различите технике и средства и да упознају њихова изражајна својства.** Тиме се обезбеђује развијање и унапређивање способности ученика за коришћење различитих материјала и техника, као и руковање прибором у складу са узрастом.
- **Да своди конвенционалне захтеве и рутинске поступке у примени техника и материјала на ону меру, колико то нужно захтева рад и безбедност ученика.** То значи да треба избегавати круту усмереност, унапред припремљене правце мисли, извршне активности, понављање, опонашање и репродукцију.
- **Доводити ученике у додир са оним материјалима и приборима који буде интересовање за њихову креативну примену.** То подразумева развијање и унапређивање способности ученика за комбиновање, истраживање и експериментисање различитим ликовним материјалима и техникама у ликовном раду.

УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ:

- **Развој способности ученика за опажање квалитета различитих ликовних елемената и начина комбиновања.** То подразумева мотивисање, упућивање и усмеравање ученика на посматрање и опажање ликовних елемената и принципа компоновања и њихових особености у природи, уметничким делима, сопственим ликовним радовима и радовима других.
- **Посматрање, опажање и естетско доживљавање у природи, продуктима људског рада и уметничким делима.** То подразумева развој способности ученика за опажање квалитета различитих ликовних елемената и начина комбиновања, као и контекста, односно значења дела уметности. Такође, унапређивати ученичку радозналост, критичност, склоност да поставља питања, да дискутује, изражава и брани свој став.
- **Развијање способности за препознавање и разумевање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности и критичког односа према њима.** Односи се на подстицање интересовања и потреба код ученика за посећивањем музеја, изложби, као и за чување културних добара и сопственог окружења. Такође, формирање свести о значају очувања светског и националног уметничког наслеђа и културне баштине, формирање естетских ставова и доживљаја као начин комуникације ученика са уметничким делима, сопственим ликовним радовима, радовима других и естетских феномена уопште. Омогућити ученицима уочавање и повезивање ликовног стваралаштва са осталим уметностима, наукама и процесима рада.

- **Да негује хумане ставове, емпатију и разумевање за људе и њихове емоције.** То подразумева стицање етичке стране проблема у животним ситуацијама и примера достојанства, истрајности, доброте, емпатије и других врлина, као и да ученик повезује хуманистичке поруке које у себи носе уметничка дела са личним искуством.

СТВАРАЛАЧКИ ПРОЦЕС:

- **Мотивисање ученика на самостално и слободно ликовно изражавање и стварање.** Оспособљавати ученике за комуникацију ликовним медијима и изражавање својих ставова, доживљаја и емоција креативним коришћењем ликовног језика у складу са узрастом. Такође, мотивисти ученике да одступају од рутинских поступака, да елементе искуства реструктурирају и стављају у нове односе, као и да испробавају различита оригинална решења у свом ликовном изражавању и стварању.
- **Задовољавање потребе ученика да оно што уоче и доживе у својој околини изразе на креативан начин.** Ученици се изражавају из два основна разлога: да би комуницирали са другима и стваралачки изразили себе. Стваралачко изражавање, као слободно испољавање мишљења, осећања, чулног доживљавања и интуиције, разликује се од комуникације с обзиром да је мање потчињено потреби да буде схваћено од неког другог и уопште захтевима друштвених конвенција које често не трпе значајнија одступања. Отуда је стваралаштво оригиналније, маштовитије и прожето свежином карактеристичном за детињство, представљајући истовремено незаменљиви начин еманципације личности ученика.
- **Организовати активности које доприносе перцептивно-моторном, социо-емоционалном, духовном и когнитивном развоју ученика, стицању одговарајућих искустава и сазнања, уз својеврсну прераду и изражавање.** Процес изражавања подразумева њихову мисаону и доживљајну прераду која са своје стране доприноси менталном и општем развоју детета. На тај начин се омогућава да у процесу репрезентовања личног искуства симболичким системима прерађују, уобличавају, систематизују и осмишљавају утисци и информације до којих ученик долази, без чега би они остали несређени и без битнијег утицаја на развој његовог мишљења, емоција и читаве личности.
- **Подстицање и охрабривање ученика тако да његов ликовни израз постане богатији, садржајнији, испуњен смислом и за ученика и за оне који долазе у додир са његовим остварењима.** Подржавати и оплемењивати природну склоност ученика да се у различитим делатностима и расположивим средствима изражава и стваралачки уобличава своје искуство, као и да негује стваралаштво и естетски укус у свакодневном понашању и односу према друштвеној и природној средини - у облачењу, храњењу, уређивању простора око себе, као и одговарајућим радним активностима које омогућавају креативне приступе и учинке.
- **Обезбеђивање услова ученицима за спонтано и искрено учествовање у стваралачком процесу у којем се, поред конвергентног негује и дивергентно мишљење.** То значи да се креирању сопствених идеја даје предност над извршним и репродуктивним активностима, у којима долази до изражаја неспутана машта, инвентивност и независност ученика у односу на ауторитете. Дакле, ослобађање стереотипа у мишљењу, устаљених шема, функционалних фиксација, конфекцијског укуса, као и примитивних, закржљалих и шаблонски осећајних реакција и делатности. То подразумева и ослобађање од досаде, изолације, стерилности и празнине који понекада карактеришу атмосферу у школским установама и изазивају агресивну напетост, пасиван отпор и конфликте.
- **Неговање индивидуалних приступа у мишљењу и понашању.** То подразумева потенцирање различитости од других као посебне вредности и паралелно са тим, повећање толеранције према свему што је различито, посебно неговање

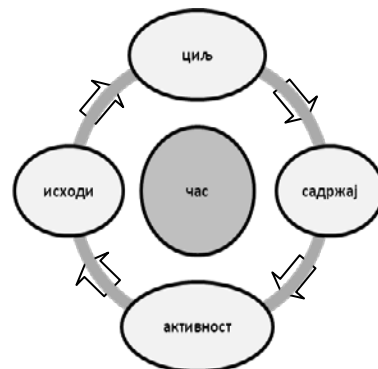
толеранције према новим идејама и разним врстама уметничког израза, као и према критици и неслагању. Да се као критеријум вредности стваралачког изражавања негује схватање да је добро само оно што је искрено, аутентично, што је потекло од ученика, а не оно што је у складу са укусом и очекивањем одраслог или што је по укусу већине чланова групе. У складу са тим не треба код ученика сузбијати неуобичајене идеје, фантастична мишљења и невероватне претпоставке као извориште стваралачког мишљења, нити му доказивати његову инфериорност ни у ком погледу, што претпоставља уважавање и његовог права на грешке. Осим тога, ни у једном облику стваралачког изражавања од ученика не треба захтевати да копирају узор и користе шаблоне, ма колико они добро изгледали или ученици били мотивисани да то чине.

- **Пружање могућности ученику да бира унутар алтернатива, импровизује, варира и проналази нове начине поступања са већ познатим материјалима.** То укључује активности као што су: инвенција, означавање, сећање, компоновање, планирање, синтеза (постављање елемената и делова заједно тако да чине целину; њихово уређивање и комбиновање на тај начин да састављају једну структуру која није раније постојала), комбинаторика (довођење у везу до тада неповезаних аспеката индивидулане стварности) и трансформације (измене информација путем редефиниције, ревизије или реформулације).
- **Унапређивање ученичке аутономије, самоиницијативе и независности.** То подразумева ширење објективних могућности за самостално деловање у складу са својим тежњама, изборима и замислима. У вези са тим да се код ученика развија самопоштовање, уважавају њихове актуелних могућности, замисли остварења и судови, без сталног поређења са другима и вредновања неким другим критеријумима.
- **Да доприноси унапређивању дечје радозналости.** Подстицати ученике да трагају за непознатим, да одступају од рутинских поступака и утврђених веровања, да елементе искуства реструктурирају и стављају у нове односе, да испробавају различита оригинална решења у ликовном раду која нису научена од других.

ПЛАНИРАЊЕ ЧАСА ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ

Планирање васпитно-образовног рада је процес којим се остварују васпитно-образовни циљеви и исходи. Планира се на основу програмских садржаја које треба увек схватити као основну оријентацију која се прилагођава одређеној средини у најширем смислу речи и конкретној васпитно-образовној групи за коју се планира. И најбоље конципиран програм у рукама наставника који га примењују некритички и нестваралачки може да буде потпуни промашај. Планирање часа обухвата три кључна аспекта: шта ће се реализовати на часу (садржаји), како ће се реализовати час (дидактичко-методички аспект) и које исходе ће процес обухватити (које компетенције ученика се развијају).

Наставник треба да прати трендове у области ликовног васпитања и образовања, да анализира своје искуство, упознаје искуства других и ослушкују потребе ученика. Оваквим приступом обезбеђује се систематичан и осмишљен рад, који се квалитативно и квантитативно одражава на развој личности ученика. У нашим школама постоји *годишње, месечно и дневно планирање*. Важно је напоменути да овакве планове треба схватати превасходно као оријентационе, јер претерана програмираност, посебно у ликовном стваралаштву може водити ка академском моделу поучавања што чак штети креативности.

У годишњем или глобалном планирању садржаји и активности се конципирају по етапама у складу са званичним програмом васпитно-образовног рада у области ликовног васпитања и образовања. За ово планирање кажемо да је глобално због тога што се њиме предвиђа само општа оријентација за целу годину. У глобалном плану рада наводе се ликовни проблеми и задаци који одговарају ликовно-развојном нивоу групе са којом се ради по ликовним подручјима, водећи рачуна да се равномерно смењују.

Месечни планови рада спадају у оперативне или микропланове. На основу ових планова рада недељно одређује који ће се садржаји реализовати у оквиру програма ликовне културе. Редослед појединих целина које се планирају треба да буде заснован на ритму процеса развоја ученика, његових ликовних способности и претходних знања и вештина, као и да су ти садржаји тематски и проблемски повезани са садржајима из других васпитно-образовних области.

Дневна припрема или наставни план часа ликовне културе подразумева остваривање програмских садржаја у зависности од оперативног плана. Кључни елементи часа који су међусобно повезани и условљени су: **циљеви и исходи, садржаји, предуслови за учење, материјали, организација процеса учења и формативно оцењивање.**

1. ЦИЉЕВИ И ИСХОДИ У НАСТАВИ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ

Основни циљ васпитно-образовног рада у настави ликовне културе је да подстиче и развија учениково стваралачко мишљење и деловање у складу са хуманистичким опредељењем друштва и карактером овог наставног предмета.

Општи образовни циљеви наставе ликовне културе:

- стицање теоретских знања из светске и националне традиције и уметничког наслеђа (дела, аутори, епохе и стилови), теорије ликовне уметности, различитих подручја ликовних уметности и технологије ликовних материјала;
- унапређивање ликовног језика ученика (ликовни елементи и њихови односи) кроз самосталан практични рад;
- оспособљавање ученика за самостално ликовно изражавање и стварање класичним и савременим ликовним материјалима и техникама;
- формирање естетских критеријума ученика и оспособљавање за самосталну анализу и естетско процењивање у природи, уметничким делима, сопственим ликовним радовима и радовима других;
- подстицање ученика да повезују знања из уметничког наслеђа и теорије уметности са њиховом применом у пракси путем самосталног ликовног изражавања и стварања;
- подстицање ученика да повезује стечена знања и вештине са осталим наставним садржајима чиме се подстиче трансфер учениковог знања из једне области у другу;
- подстицање ученика на самостално проналажење и систематизовање информација из различитих извора;
- оспособљавање ученика за примену стечених знања и практичних вештина у свакодневном животу и будућим занимањима.

Општи васпитни циљеви наставе ликовне културе:

- развијање и унапређивање креативности као компоненте личности код ученика;
- развијање и унапређивање еманципације и социјализације личности ученика, емпатије, толеранције и хуманих ставова;
- оспособљавање ученика за комуникацију ликовним медијима;
- развијање и унапређивање посматрања, опажања, визуелног мишљења, дивергентног мишљења, интелигенције, емоција, маште, моторике, координације ока и руке;

- развијање и унапређивање воље, пажње, доследности у раду, корисних навика и критичности;
- формирање свести о сопственом бићу, потребама и могућностима задовољавања тих потреба кроз креативни рад;
- мотивисање ученика да доприноси естетском и културном начину живљења у свом природном и друштвеном окружењу.

При дефинисању циљева и исхода у настави ликовне културе, важно је обухватити појмове који се односе на: **знања, вештине и способности, предмет и области проучавања и деловања и на курикулум.**

ПОЈМОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ЗНАЊА, ВЕШТИНЕ И СТАВОВЕ - Из појмова који се односе на стицање и проширивање знања, вештина и способности код деце у процесу васпитно-образовног рада произилазе и законитости ликовног васпитања и образовања.

- **Креативност и дивергентно мишљење** као појмови у ужем смислу подразумевају да ученици показују креативност у игри медијима, формом и значењима. Дивергентно мишљење би значило да ученик продукује маштовите и креативне идеје, а у конкретном раду креативност би значила да ученик продукује маштовите ликовне радове који су оригинални и вредни.
- **Истраживање и експериментисање** у ликовном раду подразумева истраживање и експериментисање идејама, материјалима, алаткама и техникама, при чему ученик у извесном смислу има свесну намеру и може да постави границе свог истраживања како би вредновало свој успех или неуспех, и у односу на то предузело следећи корак.
- **Преузимање одговорности и учење на грешкама** би значило да ученик треба да буде сигурно у преузимању ризика, трудећи се да уноси нове идеје и процесе без страха од грешке.
- **Компетенције** подразумевају стицање знања, вештина и ставова потребних у процесу ликовног израшавања. Ученик треба да буде способан да примени ове вештине када истражује, анализира, размишља, ствара, дизајнира, изражава и вреднује, прави избор медија, техника и процеса рада.
- **Анализирање** представља кључни елемент практичних истраживања, развоја идеја и критичког мишљења. Доказ за анализу се може огледати у различитим видовима комуникације, не само кроз ликовно изражавање, већ и осталим формама комуникације.
- **Дизајнирање** укључује обликовање форми различитих сврха и намена, као и радну повезаност са праксом.
- **Евалуација или процењивање** представља континуиран процес и треба да укључује процену личних избора идеја, техника и материјала, као и напредовања ученика у раду и резултатима које постиже.
- **Медијуми** подразумевају манипулисање класичним медијумима, као и новим технологијама.
- **Разумевање културе** подразумева способност да се истражује култура свог друштва и друштвене заједнице, групе у којима се учествује и питањима локалног и националног идентитета, комуникацију са опсегом уметничких дела из различитих контекста, препознавање различитих карактеристика разних култура и коришћење истих као информације за сопствено креирање и стварање.
- **Контекст** или **значење** подразумева повезивање значења које се огледа у културној и уметничкој продукцији, као и разумевање улоге ликовних уметника, примењених уметника и дизајнера у различитом опсегу култура, времена и значења.

- **Критичко разумевање** представља анализирање и критичку евалуацију као кључне аспекте креативног процеса. Ученици треба да развијају ове вештине у односу према свету који га окружује, његовом личном стваралаштву, као и стваралаштву осталих. Такође, критичко разумевање подразумева и истраживање визуелних, тактилних и осталих чулних опажања сопственог рада и радова других, комуникацију са идејама и уметничким делима, и уочавање како су у њима саопштене вредности и значења.
- **Развој сопствених погледа и изражавања рационалног и разложног просуђивања** подразумева развој и усвајање језика за изражавање мисли и идеја, изграђивање и вредновање ставова заснованих на постојећим вредностима, или вредностима које сами креирају.
- **Истраживање и креирање** подразумева способност ученика да развија идеје и намере кроз разне облике опсервације, искуства, инспирације, имагинације и осталих извора. То може да укључује инспирисање радовима других, ликовно обликовање на основу сопственог искуства и на основу маште, као и реакције на стимулусе (подстицаје), или коришћење опажаја „на први поглед” да би се забележили доживљаји и идеје у визуелној и писаној форми. Такође, ученик треба да буде способан да истражује како да ствара и изражава идеје користећи ликовни језик и изражајне могућности медија, као и да ствара свесно ликовне радове, бирајући материјале, технике и процесе.
- **Ликовно обликовање као процес изражавања** подразумева способност ученика да комуницира осећањима, искуствима и идејама, као и да се ликовно изражава. Ово може да укључује следеће: да ученик креира и открива (визуелизација, замишљање, машта); да опажа, истражује и проналази; свесно и са намером размишља и поступа; да истражује идеје и могућности; да ствара из задовољства; да комуницира осећањима, идејама и искуствима са окружењем (коришћење визуелних знакова и симбола).
- **Истраживачки рад и вештине** подразумевају способност коришћења истраживачког рада и истраживачких вештина у ликовном стваралаштву (развијање идеје и намере када ствара ликовни рад), способност да се анализира, одабере и испитује критички, сумња и покрећу питања, да се праве разумни избори када се истражује лични рад. Такође се подразумева да се показује промишљено коришћење различитих извора, укључујући и сигуран интернет да би се намером пронашли информације развијајући при том аналитичке вештине и напредак у идејама, да се организује и презентује свој материјал и информације у подесним формама. Деца би требало да буду способна у складу са узрастом да разумеју писане, визуелне и остале форме и комуницирају са окружењем.
- **Еманципација и социјализација** у контексту ликовног васпитања и образовања подразумевају осамостаљивање, укључивање у друштвени живот, уклапање у друштвену заједницу, процес прилагођавања деце друштвеним нормама живота, морала и понашања, које се може огледати и кроз самосталност у стваралачком мишљењу и деловању.
- **Емпатија, толеранција и хумани ставови** се односе на развој способности саосећања са туђим мишљењем, осећањима, уживљавање у неки догађај или уметничко дело, затим уважавање права и прихватање различитости веровања, мишљења, обичаја других људи и заједница и поштовање људских права.
- **Култивисање ликовних способности** подразумева оплемењивање и усавршавање ликовног језика које се огледа у способности стваралачког мишљења и деловања.

ПОЈМОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ПРЕДМЕТ И ОБЛАСТ ПРОУЧАВАЊА И ДЕЛОВАЊА - Појмови се односе на истраживање медија, процеса и техника у дводимензионалним, тродимензионалним и новим технологијама, упознавање

са опсегом уметничких дела кроз савремени, историјски и лични контекст и разумевање уметничких, примењених и дизајнерских процеса, различитих техника и процеса.

- **Ликовно** као појам укључује традиционалне и савремене форме стваралачког изражавања кроз различите културе.
- **Примењено** се односи на продукте у уметности и дизајну који су онолико добри колико су радно повезани. Активности из области примењених уметности укључују и радну сарадњу на пројектним задацима са коришћењем нових технологија које су заступљене у професионалном окружењу.
- **Дводимензионално** подразумева цртеже, слике, графике, фотографију, површинску декорацију и информатичко-комуникацијску технологију (ИТС).
- **Тродимензионално** подразумева обликовање текстила, скулптуре, керамике, накита, сценских лутака и реквизита, инсталације и слично.
- **Нове технологије** укључују анимацију, филм, видео и веб дизајн.
- **Познавање опсега уметничких дела** подразумева да ученици треба да се упознају са широким опсегом уметничких дела из националног и светског уметничког наслеђа, истражујући њихову функцију, контекст и везу са друштвом.

ПОЈМОВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА КУРИКУЛУМ - Појмови се односе на радну сарадњу, учешће у ликовној уметности и мултидисциплинарност.

- **Радна сарадња** укључује развој осетљивости и вештина потребних за закључивање, процењивање и учествовање у сарадничким процесима креирања и израде. Ученици могу да користе информатичко-комуникацијску технологију (ИТС) тамо где су погодни, да истражују области које су нове за њих, укључујући идеје, технике и процесе, као и да реагују на школско окружење и локалне културне утицаје.
- **Учествовање у ликовној уметности** подразумева посете уметничким атељеима, посете уметницима, занатлијама и дизајнерима, искуство „учења на даљину” или „e-learning”, учење у виртуелном окружењу (интернет), учествовање у савременој уметности и дизајну, рад са креативним појединцима и креативним окружењем колико је то могуће, као и изражавање у различитим ликовним подручјима.
- **Мултидисциплинарност** подразумева истраживање у интердисциплинарним и мултидисциплинарним активностима, као што је комбиновање слике са звуком, говором, покретом, као и осталим садржајима, областима и значењима.

2. САДРЖАЈИ

Наставна тема, наставна јединица и кључни појмови

Наставне садржаје чине програмски дефинисане наставне теме и наставне јединице. Треба скренути пажњу да је програм само оквир и ослонац, а избор информација се прилагођава конкретної групи ученика са којима се ради и које су усмерене ка развоју кометенција ученика. Важно је да наставник проучи програмске садржаје свог, али и осталих наставник предмета да би се идентификовала корелација међу садржајима и могућности холистичком приступу настави и учењу.

Наставна тема представља одређену област или целину која се изучава на одређеном узрасту, а предвиђена је програмом наставног предмета Ликовна култура за основну и средњу школу. Она у себи носи суштину одређеног поља које се обрађује, а које има своје специфичности и законитости као наставна целина.

Наставна јединица или лекција, представља део одређене наставне теме, која се бави одређеном конкретним и специфичним ликовним проблемом. У њу је уграђена

ликовна тема или ликовни проблем који садржи у себи садржаје за теоријско и практично решавање, а дефинисани су кључним појмовима за ту област.

Кључни појмови су основни појмови унитар лекције или наставне теме које ученик треба да усвоји на часу и примењује у самосталном стваралачком и изражавању.

Ликовна активност

Ликовна активност садржи у себи мотивационе елементе за практично решавање ликовног проблема, поставља се кроз више ликовних тема које предлаже наставник, а ученик самостално бира једну од понуђених тема, односно бира сопствени мотив који ће ликовно реализовати на одређену тему. Ликовна активност треба да омогући остваривање циљева и образовних исхода који, поред осталог, омогућавају и овладавање ликовно-изражајним средствима и способност њиховог коришћења. Уколико су симболи које је ученик створио изворни и спонтани, они у себи носе праве квалитете, па се тек тада може говорити о ликовности. Истинитост и ликовност се губе онда када ученик подражава неке туђе, већ виђене облике, када том активношћу није емоционално ангажован, или ради по диктату одраслих.

3. ПРЕДУСЛОВИ ЗА УЧЕЊЕ

Тип часа

Наставни час ликовне културе у школи представља осмишљен избор и структурирање наставних садржаја, а његов циљ је да ученицима обезбеди систематско усвајање одређених знања и вештина. Часови имају своја дидактичка обележја која одређују тип часа. Типологија часова помаже наставнику да сагледа и утврди појединости које су значајне за организацију часа у складу са њиховим дидактичким захтевима. Основни типови наставних часова ликовне културе су:

Обрада градива - час увођења у нову област и преношења нових знања и вештина, односно учење као прва фаза креативног процеса.

Практичан рад - час утврђивања знања, развијања и усавршавања способности и умешности, односно реализације креативне идеје кроз стваралачки рад и игру.

Процена резултата - час провере теоријских знања и практичних вештина из области ликовних техника и материјала, теорија уметности и уметничког наслеђа, процењивања резултата одређене наставне целине које подразумева формативно и сумативно оцењивање.

Методе

Методе рада су плански и систематски поступци који указују на то како и на који начин остваривати планиране циљеве и исходе. Методе у ликовном васпитању и образовању се деле на четири основне групације: *вербално-текстуалне методе, показивачке методе, методе сазнавања кроз праксу, откривачка и проблемска метода*, а њихов избор и комбинација је у директној зависности од наставног садржаја који се реализује.

Вербално-текстуалне методе као начин комуникације користе усмену и писану реч и дели у три групације: монолошка, дијалогска и метода рада са текстом.

- ✓ **Монолог** - наставник самостално излаже одређене информације и користи се на самом почетку часа при мотивацији ученика за рад, код истицања задатака, предлога теме, када објашњава употребу материјала и организацију рада, као и када их упознаје са новим појмовима из окружења и уметности. Дуги монолози доводе ученике у пасиван положај слушаоца, што може имати негативан ефекат, остављајући мало времена за комуникацију.

- ✓ **Дијалог** - двосмерна комуникација заснована на размени информација, мишљења и ставова кроз систем питања и одговора. Предност ове методе је што је динамична и омогућава активно учешће ученика и уводи их у „колективни процес мишљења”. Дијалог са ученицима треба водити пажљиво, уважавати њихов израз, мисли и осећања, при чему ученик повезује речи и унутрашње слике свести и доживљаја. Важно је да систем питања буде дидактички функционалан, прилагођен узрасним могућностима, да буде одмерен и проблемског карактера.
- ✓ **Рад са текстом** - подразумева коришћење писане речи као вид преноса и размене информација којим ученици кроз *научни* и *фактографски* текст усвајају нове појмове, фактографске чињенице (на пример подаци из историје уметности), упознају се са одређеним законитостима у ликовном изражавању и слично, док *литерарни текст* користи као инспирација за илустровање или да подстакну емоције и доживљај ученика.

Показивачка метода се препоручује за *илустрацију* и *демонстрацију* одређених предмета, појава и процеса и ослања се на чулно, а посебно на визуелно опажање. Показивање ученицима како се нешто црта, исправљање њихових облика, приказивање готових модела и узора спада у вид ометања ликовног стваралаштва ученика. Треба показивати само оно што може да подстакне сопствене напоре ученика да нађе своје решење ликовног проблема. Посебан облик показивачке методе је *демонстрациони експеримент* који изводи наставник да би приказао неки процес по фазама, од почетка до краја, пратећи га објашњењима. Овај методски поступак омогућава да ученици упознају и истражују различите ликовне технике и материјале, медије, процесе ликовног стварања и коришћење ликовног језика. Демонстрационим експериментом се омогућава развијање креативног, дивергентног мишљења као услова за стваралаштво у свакој уметности, посебно ликовној која се базира на визуелним елементима.

Метода сазнавања кроз праксу подразумева реализацију *практичних задатака* са циљем формирања и усавршавања вештина и навика како би се ученици оспособили за самосталан рад. Ова метода се обично користи након обраде одређене целине или области за понављање и уопштавање усвојених знања и вештина и навика и подразумева експериментисање ликовним материјалима, при чему ученици опробавају, истражују, откривају, стичу искуство које касније могу успешно да примењују у ликовном изражавању.

Откривачка и проблемска метода имају утицаја на много шире димензије ученикове личности, као што је изграђивање когнитивног стила, постепено оспособљавање за самообразовање, постизање интелектуалне анатомије, дивергентно мишљење, оригиналност, индивидуалност, иницијатива, склоност ка трагању за новинама и експериментисању, што све представља основу за стваралачке активности у процесу ликовног васпитања и образовања.

- **Откривачка метода** подразумева самостално истраживање ученика и откривање решења на задати проблем и заснована на развијању способности стваралачког, дивергентног мишљења. Применом откривачке методе ученици се оспособљавају за самосталан рад, учење и подстичу на активност. Вредност ове индиректне методе је у томе што омогућава активну улогу ученика у сопственом развоју и задовољавању његових аутентичних потреба, које могу да буду потиснуте претераним коришћењем директних или непосредних метода утицања на његов развој и учење. Назива се још и метода „учења путем открића“.
- ✓ **Проблемска метода** је уско повезана са откривачком методом и представља процес који води до сазнавања путем решавања проблема. Назива се још и „учење путем увиђања“, што подразумева увиђање својстава и односа, проницање у узроке и суштину појава, околности и стваралачке примене раније стеченог искуства, интуитивно и аналитичко мишљење уз манипулисање апстрактним појмовима, сазнање, учење, као и адаптација у складу са сопственим циљевима.

Фазе проблемског приступа су: **одређење проблема**, односно да ученик прихвати одређену ситуацију као проблем као препреку за постизање одређеног циља; **формулисање претпоставке** (хипотезе) чија истинитост тек треба да се провери, а у стваралачком раду је важно допустити деци фантазију, досетљивост и оригиналност; **испробовање претпоставки** теоријски (на пример кроз групну дискусију ученика и учитеља) и практично (експериментисањем у практичном раду), и **резимирање** стеченог искуства или уопштавање када се испитује шира вредност решења нађеног за одређени проблем. Веома је важно да ученици вербализују своје практичне операције, што само по себи представља уопштавање, чиме постају свеснија објективније да расправљају о њима. Важно је напоменути да се у решавању проблема, посебно у области уметности, ученици не могу ослањати само на рационалан приступ, већ то треба да буде спој интуитивних и рационалних поступака. У ликовном васпитању и образовању је могуће постављати различите проблемске задатке који захтевају истраживачки рад, при чему би проблемски задатак требало да садржи непознате елементе и да захтева од ученика проналажење једног или више оригиналних решења, утичући поред осталог превасходно на развој креативности.

Облици рада

Облици рада представљају организацију и начин активности актера у настави - ученика и наставника, а то су: фронтални, индивидуални, групни и рад у паровима. Они подразумевају међусобни однос између наставника и ученика у одређеним васпитно-образовним ситуацијама. Погодно је да се облици рада комбинују у току једног часа. Основна подела облика рада који се примењују у ликовном васпитању и образовању је на:

Индивидуални рад подразумева рад наставника са једним учеником, при чему ученици могу радити истовремено исте задатке, или оптимизирани према индивидуалним могућностима и интересовањима. Добре стране су оснаживање индивидуалних потенцијала ученика, подршка даровитима или ученика са посебним потребама, али су по питању социјализације и кооперативности присутна извесна ограничења овог облика рада. Због природе области ликовне културе индивидуални облик рада је доминантан и најзаступљенији у ликовном васпитању и образовању.

Фронтални (колективни) рад је истовремени, колективни рад наставника са целим одељењем и под истим условима. Најчешће се користи за излагање градива, демонстрацију, објашњавање, дискусију и колективне практичне активности (рад на великим форматима, заједничка посета музејима и сл.). Позитивна страна је то што је функционалан, подстиче социјализацију ученика, негативна страна је то што се не диференцирају индивидуалне разлике и не подстичу потребе појединаца у складу са могућностима и интересовањима. Овај облик рада се нарочито користи при обради нових садржаја, естетској анализи уметничких дела, радова друге деце, посматрању појава и предмета, гледању филмских пројекција, читању текстова, разговорима о одређеној ликовној проблематици или теми и слично.

Рад у пару или тандем је састављен од два члана, и може се примењивати у свим сегментима наставног процеса, где су чланови тандема једно другом сарадници и подршка. Парове могу одредити ученици међусобно, или наставник. Предности овог облика су разне - социјализација, удруживање, подела одговорности, ослобађање егоцентричности и емпатија, рационализација времена и средстава на часу, и многе друге. Овај облик рада се не може примењивати у свакој активности већ у многима зависи од садржаја и ликовних проблема који се обрађују, као што је проналажење идејних решења за обликовање одређених предмета, техничка припрема материјала и средстава за рад, експериментисање материјалима, ликовна активност која укључује инсталације у простору, тродимензионално обликовање и слично.

Групни рад подразумева минимум троје у групи који заједнички реализују задатак или неке његове сегменте. Код оваквог облика рада треба водити рачуна да групе

буду оптимизирани по могућностима ученика, како се не би догодиле превелике разлике у постигнућима што може деморалисати групу. Предност овог облика јесте удруживање, коперативност, подстицање свих чланова групе на активност и неговање тимског духа. Ограничења могу бити присутна уколико наставник нема сензитивитет за формирање група на начин који би обезбедио сарадничку атмосферу на часу. Овај облик рада се може користити у организацији активности које су сложеније по карактеру, као што је извођење мурала на зиду у ентеријеру или екстеријеру, ликовном обликовању сценографије, лутака, костима и реквизита за позоришну представу, декорисање одређеног простора, рад на заједничким пројектима са различитим тематикама (рециклажа, уређење животног простора или ентеријера школе...).

Домаћи рад има за циљ осамостаљивање, продубљивање и проширивање знања и вештина, као и вежбање и формирање радних навика. Ученицима треба дати детаљна упутства, како и на који начин се реализује задатак, могуће потешкоће и слично. У ликовном васпитању и образовању домаћи рад се односи на проучавање садржаја у уџбеницима, приручницима, монографијама, проналажење података на интернету, у медијима и слично. Писмени рад подразумева израду реферата, есеја, библиографија на одређену тему, на пример из уметничког наслеђа, теорије обликовања и слично. Практични задаци у домаћем раду треба да буду они за које су ученици оспособљени да реализују самостално у кућним условима (радови на задату тему, израда албума са колекцијама уметничких дела, фотографија, прикупљање различитих материјала за активности у школи, рад у групи или пару на изради заједничког задатка и друго). Веома је важно да се домаћи рад прегледа у сарадњи са ученицима и да се уради евалуација остварених резултата, како би били мотивисани за даљи рад и напредовање.

Екскурзије у ликовном васпитању и образовању се односе на организоване посете музејима, галеријама, различитим организованим скуповима, филмским пројекцијама, позоришним и другим представама, одлазак у природу, посете образовним и културним институцијама, ликовне колоније и слично. Настава се може одвијати ван учионице на свим оним местима где ученици могу пронаћи инспирацију која касније омогућава реализацију ликовног рада у учионици. Такође, ликовне колоније као вид организованог окупљања и ликовног рада уметника се организују и за децу у летњим камповима, при различитим центрима за подстицање и развој дечјег ликовног стваралаштва или школама. Екскурзије треба да имају дидактички осмишљене васпитно-образовне садржаје и активности.

Ваннаставне активности подразумевају додатни рад са обogaћеним васпитно-образовним садржајима са посебно заинтересованим ученицима. Такође, ликовне групе или секције се формирају у оквиру школе или при неком од центара за ликовно стваралаштво деце и младих, или музејима који сарађују са школом. Приступ оваквим групама треба да се омогући сваком ученику које показује иницијативу и заинтересованост, а не само „талентованим” појединцима према избору наставника. У договору са стручним сарадницима школе могу се укључити и ученици са сметњама у развоју. Рад у ликовној групи/секцији треба да буде плански осмишљен у чему треба да учествују и ученици, како би се уважила њихова иницијатива, предлози, интересовања и жеље. Садржаји треба да буду разноврсни, да подстичу креативност и доживљај ученика и да омогућавају дивергентан приступ ликовном проблему.

Место извођења наставе ликовне културе

Настава ликовне културе може бити реализована у школској учионици или кабинету који је посебно опремљен за наставу ликовне културе. Такође, наставу је у договору са управом школе могуће реализовати у природи, институцијама културе, образовним центрима и другим местима, која подржавају програме ликовног васпитања и образовања деце и младих.

4. МАТЕРИЈАЛИ

Ликовно подручје/медиј

Када се говори о ликовном подручју важно је дефинисати која од подручја су предвиђена за рад у оквиру конкретног часа ликовне културе. То може бити једно или више ликовних подручја. Једна од подела подручја је следећа: цртање, сликање, графика, вајање и обликовања различитог материјала, примењена уметност, дизајн, визуелно-кинетички медији (филм, телевизија) и подручје естетског процењивања.

Технике и материјали

„Наставник мора бити искрено умешан у креирање материјалима, не на апстрактан начин, читајући из уџбеника или кроз остваривање одређених пројеката. Материјал и експресија морају бити једно. Међутим, и поред личног искуства, уметници су склони често да теже продукцима који ће их репрезентовати као добре наставнике. Оно што је важније јесте њихова идентификација са учеником, без унапред замишљених продуката, већ са циљем развоја сензитивног и свесног детета.

Виктор Ловенфелд, 1975

У зависности од ликовног подручја бирају се и одређене ликовне технике и материјали. Свакако један од важних фактора који утиче на избор јесте и узраст ученика, њихове развојне могућности као и искуство у њиховом коришћењу. Основна функција ликовних материјала и техника у раду са ученицима је да обезбеде шансу за развој знања, разумевања и изражавања у ликовној уметности, а не да буду сврха по себи. Веома је важно да ликовни материјал и техника олакша ученику стваралачки процес, а не да буде реметећи фактор који их због своје сложености омета у процесу рада, па је важно одмерити их према индивидуалним могућностима и потребама ученика.

Средства, литература и остали извори

Техничка средства, опрема, литература, уметничка дела јесу сва наставна средства која омогућавају бољу реализацију конкретног часа ликовне културе. То су следећа средства:

Техничка средства као што су пројектор за слајдове, компјутер и видео бим, телевизор, видеорекодер или дВД плејер, музички плејер...

Опрема која се користе у настави ликовне културе и прилагођена је потребама конкретних наставних садржаја који се обрађују, као што су: сандук за глину, керамичка пећ, графичка преса, разбој за таписерије, модели за рад по природи, тканине и драперије, разноврсни предмети за посматрање, различити узорци (амбалажа, знаци, нацрти...), зидне слике плакати (примери валерка скала, боја...), фотографије различитих садржаја, колекције ученички ликовних радова...

Литература за ученике и наставнике су уџбенички комплет и приручник, енциклопедије, монографије и остала стручна литература која је повезана са садржајима часа који се обрађују, као и интернет информације, виртуелне монографије, софтвери и слично.

Репродукције уметничких дела где је важно навести која су уметничка дела коришћена као средства илустрације, мотивације или демонстрације и да ли је њихов избор у функцији остваривања циљева и задатака часа, као и да ли је у складу са развојним (узрасним) могућностима ученика да прими садржај уметничког дела. Садржаји уметничког наслеђа се односе на развијање и култивисање естетских осећања у контакту са предметима, људима, живим светом и уметничким делима. Ликовни израз је информација која се на посматрача преноси ликовним медијима, али да би се та порука сагледала и разумела, неопходна је припремљеност, односно способност да посматрач прими и доживи одређен ликовни садржај. Код свих људи

постоје потенцијалне могућности да развију способност рецепције уметничког дела. *"Доживљавање ликовних дела је специфичан психички процес који укључује примарне, антрополошке осетљивости за облике и боје наше средине, али и одређено животно искуство, културне навике и разумевање ликовног језика. Васпитање и образовање треба да помогне да се стекне навика и потреба доживљавања уметничког дела"* (Б. Карлаварис, 1991, 86). Дакле, рецепција уметничких дела је процес који садржи у себи креативне компоненте, при чему посматрач прима у својој свести и доживљава ликовно дело мање или више блиско импресији самог ствараоца ликовног дела. Ликовно стваралаштво ученика треба неговати средствима уметности, при чему је неопходно обезбедити им богата и разноврсна искуства. Уметничка дела доприносе стварању интересовања за њих, неговању и развијању потребе за уметношћу, стицању основних естетских критеријума према делима ликовних уметности, као и стицању визуелне и ликовне културе.

5. ОРГАНИЗАЦИЈА ПРОЦЕСА УЧЕЊА

Претходна ситуација

Претходна ситуација подразумева дефинисање свих претходних елемената који утичу на конципирање и решавање конкретног ликовног проблема, као што су претходна знања, вештине и искуство ученика. Сагледавање претходне ситуације је важна наставнику као полазиште за оптимизирање захтева у процесу учења при чему се узима у обзир претходно знање ученика и његово лично искуство.

Мотивација ученика

Неталентоване деце нема и свако дете је у стању да се изражава стваралачки на свом нивоу, уколико на то буде на одговарајући начин подстакнуто.

Академик Емил Каменов

Мотивација као појам у ликовном стваралаштву, представља скуп подстицаја који ствараоца емоционално покрећу на стваралачку активност. Веома је важно да се наставник идентификује са ученицима и њиховим активностима. Ученик које показује знаке инхибираности у ликовном изражавању или недостатак самопоуздања за своје лично изражавање не може бити подстакнут од наставника који свој рад лимитира на давање инструкција о материјалу или о проблемима теорије форме. Уместо тога наставник треба да се идентификује са учеником и помогне му да се ослободи. *„Замисли да си у великој празној учионици. Да ли би седео у углу или би трчао свуда у круг? Узми бојицу и замисли да си то ти, а папир је учионица. Хајде да видимо како се твоја бојица креће по папиру!"* Овакав однос ће помоћи ученику да искористи своје лично искуство и доживљај у ликовном раду.

Постоји више општих поступака за мотивисање ученика на стваралачко изражавање као што су поступци за проширивање обима дечјег искуства - перцептивног, емоционалног и социјалног, као и подизање квалитета овог искуства на развојно виши ниво. Никада не треба, због појединих садржаја, тема или начина изражавања, губити из вида подстицање стваралаштва ученика у целини. Продукт је за ученика највише важан у току самог процеса његовог стварања. Уколико се ученик дуго и предано укључује у стваралачки процес, без обзира какви су његови производи у једном тренутку, таква активност ће дати трајније и општије резултате и одразиће се на читав његов развој, а преко њега - и на квалитет ликовних радова. Мотивациони фактори у настави ликовне културе могу бити следећи:

ЛИЧНИ МОТИВИ - Мотивисање ученика на стваралачко изражавање има ослонац у подстицању перцепције, доживљаја и индивидуалних потреба ученика, посебно потреба за комуникацијом, за његово разумевање других и за преношење на њих

сопствених идеја и осећања, при чему се те потребе се све више развијају. Такође је важно водити рачуна да нови мотиви и функције бављења стваралачким изражавањем не потисну оно што је изграђено на претходним стадијумима развоја, пре свега мотивацију и задовољство које доноси игра, спонтаност, искреност и свежина израза. Уз то, ученика треба заштитити од свих замки које поставља рутина уз укалупљивање у општа места и стандардне форме и шаблоне.

МОТИВАЦИЈА ПУТЕМ ИГРЕ - Сачувавши дух игре у стваралачко изражавање ученика, могуће је неговати и унапређивати стваралаштво без нарушавања његових основних својстава и потискивања аутентичних мотива ученика за изражавањем. На тој основи, не губећи интересовање за процес и уживајући у њему, ученик ће на каснијим стадијумима развоја почети да обраћа пажњу и на продукте свог изражавања, на њихова комуникативна својства и поруке. При том, треба водити рачуна да до овога не дође прерано јер ће се одразити на битна својства стваралаштва које тежимо да сачувамо и однегујемо.

РАЗВОЈНЕ И ИНДИВИДУАЛНЕ МОГУЋНОСТИ - Превише сложени задаци или теме које нису у сфери интересовања ученика на одређеном узрасту или индивидуалних могућности могу бити фрустрирајући и демотивишући. То подразумева индивидуализовани рад наставника, како са ученицима који су веома успешни, тако и са несигурним ученицима којима је потребна посебна индивидуална подршка. Пошто се у редовној настави на часовима ликовне културе у основној школи ученици не припремају да буду уметници, већ превасходно да се подржи њихов ментални, естетски и креативни развој, учење вештина мора бити усмерено ка проблему проналажења адекватног значења израза за сваког ученика. Све вештине због тога морају бити засноване на личном слободном изражавању ученика. Наставник мора бити флексибилан и способан да искористи дечји ентузијазам и интересовања, обезбеђујући им шансу да се слободно изражавају.

КОМУНИКАЦИЈА - Треба постепено, у складу са развојем изражајних средстава појачавати тежњу за аутентичном комуникацијом, коришћењем специфичног језика сваке уметности за примање и преношење идеја и осећања. Комуникација је услов за ослобађање од егоцентризма, за развој емпатије и разумевања за друге, као и све богатије размене међу ученицима. Истовремено се развој способности за комуникацију непосредно одражава на ученичко стваралачко изражавање; оно постаје богатије, садржајније, испуњеније смислом и за онога који ствара и за оне који долазе у додир са његовим продукцима. У том случају се ови елементи на могу појавити као изазов, подстицај, додатни мотив за изражавање.

ЛИКОВНЕ ТЕМЕ - Тема, односно мотив у ликовном стваралаштву представља предмет мисаоне и ликовне обраде, основну јединицу анализе која служи као база за варијације у неком ликовном делу. Тематски рад представља скуп разноврних поступака помоћу којих се обрађује одређена мотивско-тематска грађа. Теме у васпитно-образовном раду у настави ликовне културе могу бити разноврсне и имају изражену мотивациону функцију. Тема код ученика треба да **пробуди доживљај** како би био мотивисан на стваралачко изражавање. Теме се могу давати према: *начинима изражавања* (ликовна подручја), *ликовним техникама* (истраживачке ликовне игре и активности), *карактеру садржаја* (процеси, природне појаве, простор, осећања, апстрактни појмови, бића, предмети и људске творевине, машта, рад и занимања људи, уметност и традиција), *садржајима других васпитно-образовних области* (математика, биологија, српски језик, музичка култура, историја...), *психолошком доживљају* и *визуелном доживљају*. Изабране теме треба да подстакну доживљај и пвезују се са искуством ученика омогућавајући му да се изражава и комуницира са својим окружењем. Наравно, ученицима се нуде теме у складу са њиховим интересовањима и могућностима, уз уважавање методичких препорука које се односе на тематику, примереност узрасту, актуелност тема, захтеве програмских садржаја и друго.

ОКРУЖЕЊЕ - Да би се дошло до кративног процеса важан услов су доживљај ученика и његово искуство (сазнајно, визуелно, практично). Веома су важни мотивациони садржаји из учениковог окружења који су блиски и доступни његовој перцепцији и омогућавају стицање одређених визуелних или практичних искустава и дожиљаја. Услов за креативни продукт су креативна ситуација, креативни процес и креативни појединац. Садржаји из окружења могу бити природно или урбано окружење из ученикове блиске или даље средине.

СТВАРАЛАЧКЕ АКТИВНОСТИ - Активности којима се покреће мотивација ученика за стваралачко изражавање, узимају у обзир карактеристике и процесе утврђене у области креативног мишљења и понашања, развојне особине, потребе и могућности зависно од узраста и специфичности изражавања мисли и осећања путем игре и уметничких медијума. Мотивационе активности у процесу наставе ликовне културе могу бити оне које омогућавају следеће процесе:

- ✓ Спонтано и усмерено опробавање разних материјала и сопствених средстава изражавања којим се развија способност трагања и откривања начина за стваралачко уобличавање, хармонично организовање и искрено испољавање мисли и осећања путем визуелних, тактилних, аудитивних и кинетичких средстава.
- ✓ Проналажење необичних, смешних, изузетних, парадоксалних детаља или углова посматрања на свакодневне догађаје и предмете који се добро познају.
- ✓ Одступање од постојећег и утврђеног и тежња за променама, подстицање мноштва ретких, необичних, различитих и оригиналних идеја, које се пореде, разматрају, систематизују, комбинују и мењају.
- ✓ Вежбе имагинације, замишљања, акције, уношење промена у постојећа стања, ситуације, облике, констелације елемената њиховим редефинисањем, реструктурирањем, обртањем редоследа, придавањем нових значења, мењањем интерпретације, контекста, сврхе, начина примене.
- ✓ Уочавање и формулисање проблема, разјашњавање њихове суштине, развијање опште стратегије проналажења разних решења и њиховог систематског проверавања и вредновања, мењање начина деловања, упознавање са оригиналним путевима трагања и решењима и необичним налазима.
- ✓ Стварање, довођење у везу и комбиновање све удаљенијих идеја, појмова, информација, сегмената целина и контекста, онога што се види и уради, са оним што се мисли и саопшти да би се добило нешто што пре тога није постојало, што на неки начин представља новину, а са извесне тачке гледишта није лишено смисла и конзистентности и по могућности, и по применљивости.
- ✓ Посматрање, уочавање целине и детаља, упоређивање и анализа предмета и појава, поређење између онога што јесте и онога што је могуће, довршавање непотпуних целина на разне начине, фантастичне аналогиије којима се свесно уносе промене у основне законитости које владају светом.
- ✓ Контакт са уметничким благом које је човечанство створило током свог развоја, посебно на нашем тлу; сусрети са уметницима, ствараоцима из разних области, нарочито из области културе, при чему деца не треба да буду само пасивни примаоци, већ да активно, равноправно и мотивисано саучествују, тумаче остварења и доживљавају их на свој начин, прерађују их, допуњују и процењују.

Артикулација часа

Артикулација часа се састоји се из *уводног дела, главног дела и завршног дела часа.*

Уводни део часа је посвећен следећим процесима: Подсећање ученика на претходно градиво и активирање знања, упознавање ученика са новим садржајима, циљевима часа, кључним појмовима, активностима и исходима. Најважнији сегмент је припрема

мотивационих садржаја, припрема средстава и материјала за рад и мотивација ученика. Уводни део не би требало да траје дуже од 10 до 15 минута.

Главни део часа подразумева комплементарну активност наставника и ученика. Зависно од типа часа, главни део је посвећен учењу нових садржаја, интеракцији и практичној примени усвојених знања. То подразумева активирање ученичке мисаоних процеса, доживљаја и перцептивно-моторних активности. У процесу рада ученику је потребна подршка у трагању за сопственим изразом, помоћ у решавању појединих техничких проблема. Наставник је активан у току процеса рада, даје подршку ученицима, бодри их и подстиче, охрабрује несигурне ученике, даје упутства и техничку подршку у руковању прибором и материјалима и дискретно усмерава и подстиче када код ученика почне опадати самопоуздање и интересовање зато што му изгледа да су све могућности одређеног материјала као и идеје исцрпљене. Ученик треба самостално да донесе одлуку када је рад завршен и у каквом ће га облику финализовати.

Завршни део часа је најчећешће посвећен евалуацији која подразумева дискусију, критичку анализу, процењивање и вредновање резултата. Такође у овом делу часа је неопходно информисати ученике о наредним активностима, као и о домаћим задацима које ученици могу реализовати ван школе.

- ✓ Када се анализују продукти дечјег ликовног стваралаштва мање је важно шта они представљају, него како то чине. За ученика није од примарног значаја тзв. «објективна», већ субјективна стварност, која је то постала јер је оно у њу унело своју интерпретацију околног света и сопствене неспутане маштарије, своје тежње, жеље, унутрашње конфликте, реакције и емоције, којих се не стиди и не скрива их. Наставник понекад несвесно намеће своје критеријуме за вредновање дечјих радова, стављајући нагласак на уредност, јасне контуре и „реалне“ боје, спољашњу сличност објеката, њихов стандардни распоред и сл. То значи да ће слабије бити вредновани радови који одступају од његових очекивања, што се врло неповољно одражава на дечје стваралаштво и негује конформизам. Управо због тога наставник треба да се одрекне улоге судије и пороте у питањима стваралаштва и омогући ученицима да, без страха да ће у нечему погрешити или га разочарати, изражавају своје замисли у складу са својим потребама, намерама и могућностима.

6. ВРЕДНОВАЊЕ У НАСТАВИ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ

Евалуација и формативно оцењивање

Ликовни кабинет треба да буде место супротно ригидном школском систему, где је свако дете слободно да буде оно што јесте, да изрази своје мисли и осећања без цензуре, где оно само може да вреднује сопствени напредак, без наметања критеријума оцењивања.

Виктор Левенфелд, 1975

Оцењивање често не представља толико добру мотивацију за ученике. Ученик треба да буде укључен у ликовне активности тако да их осећа искрено као своје и тек тада ће бити способан да се отвори ка учитељу и осталима за савете, процењивање и вредновање његовог рада, при чему тада иницијатива суштински креће од ученика лично. Ликовна уметност не може бити испланирана унапред и са очекиваним резултатима, као што је то на пример у математици. Ликовна култура у школи не треба да буде само класичан наставни програм, она треба да буде концепт. Оно што ученик ради не треба да буде коначно, јер активан програм треба да омогућује ученицима да се укључе и учествују у сваком тренутку, да постану удубљени у ликовну активност, да истражују својства одређених врста изражавања, без забринутости за оцене и критеријуме које би требало да задовоље за високу оцену.

Проблеми у оцењивању који се тичу наставника као што су:

- ✓ субјективистички приступ и развијање сопствених система вредновања постигнућа ученика, односно значења оцене (на пример јединица као казна за лоше понашање);
- ✓ етикетање ученика оценама као „добре” и „лоше” деце (у ликовном васпитању и образовању можемо да наиђемо на поделу ученика на „талентовану” и „неталентовану”);
- ✓ оцењивање на основу општег успеха или успеха у другим областима; „симпатије” и „антипатије” наставника према појединим ученицима и сличн;
- ✓ упркос знањима из методике ликовног васпитања и образовања, дугогодишњим искуствима у настави, наставници често *упадају* у замке субјективног процењивања ликовних продуката ученика и неретко се високо вреднују радови који се наставнику лично допадају, односно задовољавају субјективне критеријуме, и обратно;
- ✓ Уредност и прецизност су често фаворизовани, док ученици која сликају слободно и експресивно, добијају лоше оцене. Постоји и друга крајност, у којој наставник случајна искривљења која се појављују на радовима ученика поистовећују са трендовима у савременој уметности и вреднују их као успешне, иако ученик није свестан свога продукта. Оба наведена приступа су погрешна и бесмислена за ученике.
- ✓ Наставници често вреднују финални продукт, а да се при томе не прати активност ученика у процесу његовог ликовног изражавања. В. Левенфелд истиче да је то штетно за ученике, јер се његова пажња скреће са креативности на бригу о цртежу као таквом, што је обесхрабрује за оне ученике који себе тек почињу да откривају кроз креативан процес, али не успевају да изнесу свој рад до краја.
- ✓ Наставник понекад несвесно намеће своје критеријуме за вредновање дечјих радова, стављајући нагласак на уредност, јасне контуре и «реалне» боје, спољашњу сличност објеката, њихов стандардни распоред и сл. То значи да ће слабије бити вредновани радови који одступају од његових очекивања, што се врло неповољно одражава на дечје стваралаштво и негује конформизам.

Препоруке за вредновање и оцењивање у настави ликовне културе су следеће:

Када се анализирају продукти дечјег ликовног стваралаштва мање је важно шта они представљају, него како ученици то чине. За ученика није од примарног значаја тзв. «објективна», већ субјективна стварност, која је то постала јер је оно у њу унело своју интерпретацију околног света и сопствене неспутане маштарије, своје тежње, жеље, унутрашње конфликте, реакције и емоције, којих се не стиди и не скрива их.

- ✓ Ако је ученик уложио труд у своје изражавање, ако је задовољан оним што је направио и види смисао у ономе што то представља, заслужује сваку подршку и признање учитеља, без обзира на то како то њему „објективно” изгледа. Уколико је активност била спонтана, интензивна и искрена, ако је ученик унео целог себе у њу и обављао је на највишем нивоу својих могућности (ангажујући при томе своја чула, емоције способности и искуство), онда од њега не треба тражити ништа више. Таква активност ће бити гаранција и за развојне ефекте који неће изостати, иако не морају бити видљиви у тренутку њеног обављања.
- ✓ У процесу изражавања и стварања **нема тачних нити погрешних поступака**, ништа се не мора, нити постоји обавеза да оно што се направи треба да задовољи укус наставника.
- ✓ **Сваког ученика треба третирати као јединствену личност** која се развија, која се испољава у свој својој сложености кроз продукте стваралаштва, због чега критеријуми њиховог процењивања не могу бити само естетски. Зато су важнији

утицаји сâмог процеса стваралаштва на развој ученикове личности, него његови производи сами за себе.

- ✓ И поред тога што су развојне карактеристике и васпитно-образовни задаци за одређени узраст ученика полазне основе, њихово стваралачко изражавање и њихове продукте има смисла процењивати само ако се у обзир узме сваки поједини ученик као личност, као и субјективно значење које за њега има оно што је створило.
- ✓ **Естетски критеријуми и техничка савршеност рада треба да буду у другом плану**, већ је значајно шта рад представља за ученика и тако га треба тумачити и вредновати. Много је важније колико у раду има искрености и пуноће израза, емоционалног набоја, труда, трагања. За ученика није од примарног значаја такозвана „објективна”, већ субјективна стварност, која је то постала јер је ученик у њу унео своју интерпретацију околног света и сопствене неспутане маштарије, своје тежње, жеље, унутрашње конфликте, реакције и емоције, којих се не стиди и не скрива их.
- ✓ Напредовање ученика у стваралачком изразу има смисла процењивати првенствено у односу на његове дотадашње радове, што значи да је **ученик критеријум сâм себи**, а не критеријуми добијени уопштавањем узрасних просека, којима се занемарују његова посебност, специфичне карактеристике личности, аутентичне потребе и јединствени потенцијали које сваки човек носи у себи. Овакав приступ оправдава се чињеницом да међу ученицима постоје огромне разлике, како међу појединцима, тако и у развоју сваког од њих, да постоје значајне варијације у узрасту на којем досежу поједине стадијуме, а производи изражавања се често доста разликују и код једног ученика на разним стадијумима његовог развоја.
- ✓ За успешно процењивање ликовног стваралаштва **у први план треба ставити стваралачки процес**, којим се дошло до неког продукта, који је зависио од маште и инвентивности ученика, и труда и преданости, довитљивости и спретности, што је све важније него коначни резултат.
- ✓ **Ученичке радове не треба процењивати критеријумима за стваралаштво одраслих**, нити сматрати да је подршка развоју непосредно утицање на ученике да њихови радови имају више показатеља карактеристичних за ликовне продукте одраслих. Треба прихватити чињеницу да се ликовни израз ученика на овом узрасту битно разликује од ликовног стваралаштва одрасле особе и по остварењима и по мотивима бављења овом активношћу. Ученици треба да напредују према сопственом темпу, склоностима, способностима и потребама. Стадијуми нису толико значајнији као показатељ законитог редоследа развоја ликовног израза, већ више као одреднице брзине њиховог пролажења.
- ✓ **Наставник треба да се одрекне улоге судије и пороте у питањима стваралаштва** и омогући ученицима да, без страха да ће у нечему погрешити, или га разочарати, изражавају своје замисли у складу са својим потребама, намерама и могућностима.
- ✓ **Након оцењивања треба упознати ученика са аспектима оцене**, шта је у раду било добро, шта би се могло побољшати и обавезно охрабрити ученика како би могао да напредује у наредним фазама учења, првенствено стварањем услова и подстицаја за даље напредовање ученика.
- ✓ **У први план ставити успехе и постигнућа** како би ученици били мотивисани за даљи рад. Сваком ученику треба указати на позитивне стране његовог рада и дати препоруке како да их даље да га унапређује.
- ✓ **Ученици морају бити упознати са циљевима и исходима учења** да би им били јаснији и критеријуми вредновања постигнућа.

Оцењивање у школи се верификује оценама које представљају однос између онога што се жели и онога што је постигнуто. Оцена може бити дефинисана нормативима и верификована нумерички, као и формативна кроз посматрање и вођење белешки о напредовању ученика, формирање портфолија са продуктима рада и слично.

Нумеричко оцењивање представља класификацију резултата, при чему свака оцена има своју симболичку вредност која дефинише ниво знања способности ученика. То није само технички поступак, већ има и веома изражен етички карактер због доношења судова о ученику и његовим способностима. Оцена може бити и јак мотивациони фактор, као и показатељ како постигнућа ученика тако и резултата рада наставника. Уз уважавање индивидуалних и развојних могућности ученика, утицаја окружења у коме ученик одраста, аутентичности његовог ликовног израза нормативи за оцењивање су следећи:

1. посвећеност раду, уложени труд и активност на часу
2. ниво усвојености садржаја наставне јединице у складу да индивидуалним способностима ученика и развојем одређених компетенција
3. ниво креативности ученика (продуктивност, флексибилност, оригиналност) који се огледа кроз резултате стваралачког процеса

Ако је дете уложило труд у своје изражавање, ако је задовољно оним што је направило и види смисао у ономе што то представља, заслужује сваку подршку и признање одраслог, без обзира како то њему „објективно“ изгледа. Уколико је активност била спонтана, интензивна и искрена, ако је дете унело целог себе у њу и обављало је на највишем нивоу својих могућности (ангажујући при томе своја чула, емоције способности и искуство), онда од њега не треба тражити ништа више. Таква активност ће бити гаранција и за развојне ефекте који неће изостати, иако не морају бити видљиви у тренутку њеног обављања.

Евалуација остварених резултата и самовредновање наставника - Бележећи запажања тока часа наставник прати ученички развој, анализира и процењује резултате и активност ученика у току процеса ликовног изражавања: за шта су се посебно интересовали, којим ученицима је потребно више индивидуалног подстицаја... Евалуација остварености планираних циљева/исхода полазе од следећих питања:

- Шта смо овом активношћу желели да постигнемо?
- Који су били очекивани исходи у односу циљеве и њихова оствареност?
- Која знања, вештине и ставове у домену комуникације и стваралаштва смо развијали код ученика у односу на садржај?
- Који су били предуслови за учење, како смо их повезали и активирали претходна знања?
- Да ли смо развијали и друге компетенције - знања из других предмета, интеркултурална компетенција...?
- Којим активностима смо омогућили учење овог садржаја?
- Да ли је било могуће применити учење кроз задатке - проблемски приступ?
- Који су то мотивациони фактори који су покренули код ученика стваралачки процес (искуство+доживљај)?
- Да ли смо одредили адекватне методе и облике рада у односу на дати садржај и тип часа? Које наставне материјале смо укључили?
- Како проверавамо напредак ученика кроз материју и успешно решавање задатка?
- Како смо идентификовали и вредновали креативност?“

Портфолио-ликовна мапа

Портфолио, или мапа радова подразумева материјале који омогућавају праћење и формативно оцењивање ученичких постигнућа. То су најчешће продукти ликовних активности, али и писани радови, електронски материјали, пројетни задаци и слично.

Такмичења и ликовни конкурси. Такмичења у области дечјег ликовног стваралаштва такође имају посебно место у систему. Она се обично спроводе интерно у оквиру школе или екстерно између других школа или институција културе. В. Левенфелд наводи да ученици одељењу оцењивање често могу да доживе као такмичење у коме се боре за што бољу оцену, при чему постоји опасност да спољни стандарди утичу на њихове радове, где ученици у жељи за успехом копирају оне радове који су високо оцењени или награђени. Он истиче велику опасност овако форсираних такмичења, а то је да имају смисла више за одрасле него за саме ученике. Наставници на конкурсе често шаљу по сопственом избору радове који бивају награђени, а да при том ученику није јасно шта је то у његовом раду вредновано као квалитет. Такви резултати често теже да буду површни и са нагласком на техникама, без вредновања садржаја који су високо индивидуални у самом раду. Такмичарски дух постоји код сваког ученика, као природна потреба да се доказује и потврђује себе у свом окружењу, при чему овакво природно такмичење не сме бити диктирано стандардима од споља, ван личности детета, већ се ослањати на његове индивидуалне могућности, потребе и иницијативе.

IV. ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, L.W. (Ed.), Krathwohl, D.R. (Ed.), Airasian, P.W., Cruikshank, K.A., Mayer, R.E., Pintrich, P.R., Raths, J., & Wittrock, M.C. (2001). *A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives (Complete edition)*, Longman: New York.
- Арнхајм, Р. (1985). *Визуелно мишљење*, Универзитет уметности, Београд.
- В. Панић (1998). *Речник психологије стваралаштва*, ЗЗУНС: Београд.
- Guilford, J. P. (1957). *Creative abilities in the arts*. *Psychological Review*, Vol 64(2), 110-118. мрежна адреса документа (url): <http://psycnet.apa.org/journals/rev/64/2/110/> приступ 27.01.2014.>
- Каменов, Е. (1997). *Методика 1, 2 и 3*, Одсек за педагогију Филозофског факултета у Новом Саду и Републичка Заједница виших школа за образовање васпитача: Београд.
- Карлаварис, Б., Крагуљац, М. (1981). *Развој креативности путем ликовног васпитања*, Просвета, Београд.
- Lowenfeld, Viktor & Brittain, W. Lambert (1975). *Creative and mental growth*, Macmillan Publishing Co., Inc.: New York.
- Nacional curriculum UK (2012). мрежна адреса документа (url): <<http://www.education.gov.uk/> и <https://www.gov.uk/government/collections/national-curriculum>> приступ 10.01.2014.>
- *Образовни стандарди за крај обавезног образовања* (2009). Завод за вредновање квалитета образовања и васпитања Република Србија. мрежна адреса документа (url): <<http://www.ceo.edu.rs/portal/>> - приступ 10.01.2014.>
- Филиповић, С. и Е. Каменов (2009). *Мудрост чула трећи део - дечје ликовно стваралаштво*, Драгон, Нови Сад.
- Филиповић, С. (2011). *Методика ликовног васпитања и образовања*, Универзитет уметност у Београду и издавачка кућа KLETT, Београд.
- Филиповић, С. (2014). *Приручник за наставнике*, издавачка кућа KLETT, Београд.

Општи стандарди постигнућа – образовни стандарди за крај општег средњег образовања

МЕЂУПРЕДМЕТНЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

за крај општег средњег образовања

Београд, 2013

Општи стандарди постигнућа – образовни стандарди за крај општег средњег образовања

Наставни програми у Србији, и на основношколском и на средњошколском нивоу, до сада су дефинисали образовне циљеве за појединачне наставне предмете, али не и на нивоу компетенција као исхода учења које се формирају и подржавају заједничким радом више појединачних школских дисциплина. Досадашња пракса познаје координисан и симултан рад две или више дисциплина при обради једне теме (корелација међу предметима). У овом документу дефинисане су нове области, релевантне за лични, професионални и социјални развој и функционисање појединца, у којима се компетентност стиче флексибилним и динамичним интегрисањем и применом предметних знања.

Многи фактори који делују у националном и међународном образовном и јавном простору дефинишу потребу да се образовни систем реструктурира мењањем садржаја, области примене знања и приступа настави и учењу. Неки од најважнијих фактора су глобална оријентација ка компетенцијама; утицај нових технологија, интернета и медија на учење, природу послова и приватни живот појединца; растућа социјална мобилност и растућа конкурентност на тржишту рада. Идентификовање широко дефинисаних кључних компетенција и реформисање школских програма у складу с њима започело је 2006. године када је Европска Унија усвојила *Европски оквир кључних компетенција за целоживотно учење* (EuropeanReferenceFrameworkofKeyCompetencesforLifelongLearning). Знања, вештине и ставови који су у овом документу препознати као кључни са становишта развоја појединца, кључни су и развијање иновативности, продуктивности, а тиме и конкурентности сваког друштва. Динамика промена које доносе нове технологије у свету рада, као и социјалне промене постављају пред образовни систем захтев да се развијају компетенције за нове и промењене послове, али и компетенције за прихватање и прилагођавање променама.

Основна промена коју доноси оријентација ка међупредметним компетенцијама, и компетенцијама уопште, огледа се у динамичнијем и ангажованијем комбиновању знања, вештина и ставова релевантних за различите реалне контексте који захтевају њихову функционалну примену. Овако схваћене компетенције излазе из оквира традиционалних школских предмета и ангажују школска знања на припреми ученика да буду конкурентни и функционални у садашњем и будућем образовном и професионалном простору и да компетентно и активно реализују своје грађанске улоге.

Значај међупредметних компетенција за будући живот младог човека није тешко документовати, али је важно питање који простор у наставном процесу је резервисан за рад на овим компетенцијама. У суштини, рад на међупредметним компетенцијама конкурентан је раду на садржајима и компетенцијама које су непосредно везане за одређене предмете. Зато оне морају да буду део свакодневног наставног контекста у којем се учење одвија, као што и одговорност за њихово развијање носи комплетан наставни процес, дакле, сви наставници и школски предмети са којима ученик ради. То значи да подржавање међупредметних компетенција тражи заједничко планирање на нивоу школских тимова, комплекснији рад наставника на часу, као и већу аутономију школе и наставника у реализацији образовних исхода.

Основни критеријум за селекцију кључних компетенција је да оне буду потенцијално релевантне и корисне за све, као и усаглашене са етичким, економским и културним вредностима и конвенцијама у друштву. Са становишта појединца, кључне компетенције

омогућавају интеграцију у различите социјалне контексте и мреже, укључујући и оне које сада не познајемо, уз изградњу аутономије у просуђивању и доношењу одлука. (по: Eurydice, 2002).

Имајући на уму ове околности критеријуме, као и карактеристике образовног система у Србији и контекста у којем он функционише у овом тренутку, издвојене су следеће међупредметне компетенције као најрелевантније за адекватну припрему ученика за будући живот:

1. Компетенција за целоживотно учење
2. Вештина комуникације
3. Рад с подацима и информацијама
4. Дигитална компетенција
5. Решавање проблема
6. Вештина сарадње
7. Вештине за живот у демократском друштву
8. Брига за здравље
9. Еколошка компетенција
10. Естетска компетенција
11. Иницијативност и оријентација ка предузетништву

У овом документу међупредметне компетенције дефинисане су као обавезне, али, због специфичног положаја у наставном процесу, очекивани исходи одређени су само на основном, базичном нивоу.

1. Компетенција за целоживотно учење

Лични и професионални развој појединца превасходно почива на његовој способности да управља процесом учења. Ученик треба да буде оспособљен да иницира учење, да изабере стратегије учења и дизајнира контекст у којем учи, да прати и контролише напредак током учења, да управља учењем у складу са намерама и циљем који има. Ученик уме да пронађе и асимилује нова знања и вештине, користећи претходно учење и ваншколско искуство. Свестан је процеса учења, могућности и тешкоћа у учењу; уме да превазиђе тешкоће и да истраје у учењу. Примењује знања у различитим ситуацијама у зависности од карактеристика ситуације и сопствених циљева.

- Ученик уме да организује процес учења, да организује простор и обезбеди услове за учење, да управља временом.
- Активно конструише знање; уочава структуру градива, активно селекује битно од небитног, релеватно од ирелеватног, познато од непознатог; уме да резимира и елаборира основне идеје.
- Ефикасно користи различите стратегије учења, прилагођава их природи градива и циљевима учења.
- Познаје различите врсте текстова и уме адекватно да селекционише читалачку дирекцију и стратегије читања.
- Разликује чињенице од интерпретација, ставова, веровања и мишљења; препознаје и продукује аргументацију за одређену тезу, разликује аргументе према снази и релевантности.
- Идентификује тешкоће у учењу, зна како да их превазиђе. Уме да процени степен у којем је овладао градивом.

2. Вештина комуникације

Ученик влада различитим модалитетима комуникације и користи их на сврсисходан и конструктиван начин када комуницира у приватном, јавном, образовном, и професионалном контексту. Ученик прилагођава начин и средства комуникације карактеристикама ситуације (сврси и предмету комуникације, комуникационим капацитетима и карактеристикама партнера у комуникацији итд.). Користи на одговарајући и креативан начин појмове, језик и стил комуникације који су специфични за различите научне, техничке и уметничке дисциплине. У комуникацији са другима уме да изрази себе (своје мишљење, осећања, ставове, вредности и идентитете) и да оствари своје циљеве на позитиван, конструктиван и аргументован начин поштујући и уважавајући другог. Критички процењује садржај и начин комуникације у различитим комуникативним ситуацијама. Ученик има развијену свест о значају позитивне и конструктивне комуникације и активно доприноси неговању културе дијалога у заједницама којима припада.

- Ученик познаје специфичне карактеристике различитих модалитета комуникације (усмена и писана, непосредна и посредована комуникација, нпр. телефоном, преко интернета).
- Уме јасно да искаже одређени садржај, усмено и писано, и да га прилагоди захтевима и карактеристикама ситуације: поштује жанровске карактеристике, ограничења у погледу дужине, намену презентације и потребе аудиторијума.
- Уважава саговорника - реагује на садржај комуникације, а не на личност саговорника; идентификује позицију (тачку гледишта) саговорника и уме да процени адекватност аргументације и контрааргументације за ту позицију.
- У ситуацији комуникације, изражава своје ставове, мишљења, осећања, вредности и идентитете на позитиван, конструктиван и аргументован начин како би остварио своје циљеве и проширио разумевање света, других људи и заједница.
- Ученик користи на одговарајући и креативан начин језик и стил комуникације који су специфични за поједине научне, техничке и уметничке дисциплине.
- Активно доприноси неговању културе дијалога, уважавању и неговању различитости и поштовању основних норми комуникације.

3. Рад с подацима и информацијама

Ученик разуме значај коришћења поузданих података за рад, доношење одлука и свакодневни живот. Користи знања и вештине из различитих предмета да представи, прочита и прогумачи податке користећи текст, бројеве, дијаграме и различите аудио-визуелне форме. Ученик користи различите изворе информација и података (библиотеке, медије, интернет, личну комуникацију, итд.) и критички разматра њихову поузданост и ваљаност. Ефикасно проналази, селекује и интегрише релевантне информације из различитих извора.

- Зна да је за разумевање догађаја и доношење компетентних одлука потребно имати релевантне и поуздане податке.
- Уме да пореди различите изворе и начине добијања података, да процењује њихову поузданост и препозна могуће узроке грешке.
- Користи табеларни и графички приказ података и уме да овако приказане податке чита, тумачи примењује.
- Користи информационе технологије за чување, презентацију и основну обраду података.
- Зна разлику између података и њиховог тумачења, зна да исти подаци, у зависности од контекста, могу имати различита тумачења и да тумачења могу да буду пристрасна.
- Разуме разлику између јавних и приватних податка, зна које податке може да добије од надлежних институција и користи основна правила чувања приватности података.

4. Дигитална компетенција

Ученик је способан да користи различите информационе и комуникационе уређаје на одговоран, критички и продуктиван начин приликом обављања различитих активности у свакодневном животу и у школи. Познаје основне карактеристике и могућности различитих ИКТ технологија са којима се среће у свакодневном животу и образовању (нпр. компјутери, таблети, ПДА, Интернет, мобилни телефони итд.) и како оне утичу на живот појединца и заједница. Ученик је способан да идентификује, инсталира и користи типичне програмске апликације које се користе за типичне сврхе. Имајући у виду сврху одређене активности уме да одабере одговарајуће ИКТ технологије и апликације и да их користи на одговоран и креативан начин за личне и заједничке циљеве (комуникација; сарадња; учешће у животу заједница; учење; решавање проблема; трансакције; планирање, организација и управљање самосталним и заједничким активностима; стварање, организацију, обраду и размену информација). Приликом коришћења ИКТ свестан је кључних ризика за сопствену сигурност и добробит, уме да се заштити од нежељених последица и одговорно поступа према сигурности и добробити других корисника са којима ступа у контакте помоћу ИКТ.

- Инсталира, подешава основне параметре и компетентно користи типичне апликације за обраду текста, обраду визуелних садржаја, организацију и обраду база података и презентовање ради остварења личних и заједничких циљева.
- Претражујући интернет и базе података, уме да лоцира потребне информације, да идентификује релевантне информације, да их обради и да управља њима ради остварења личних или заједничких циљева.
- Компетентно користи апликације за комуникацију (електронска пошта, размена порука и разговори) за одржавање личних односа и професионалне сарадње водећи рачуна о сигурности и добробити себе и других.
- Креира личне профиле на социјалним мрежама и користи их на одговоран начин за формирање и учешће у различитим заједницама ради остварења личних и заједничких циљева.
- Свестан је ризика за сопствену сигурност и добробит приликом коришћења најчешће коришћених ИКТ технологија и зна начине како може да заштити сигурност и добробит себе и других са којима ступа у контакт уз употребу ИКТ технологија.
- Припремљен је да прихвати нове ИКТ технологије и њихове карактеристике, разуме како омогућавају корисницима да остваре личне и заједничке циљеве.

5. Решавање проблема

Ученик ангажује своје индивидуалне капацитете (знање из различитих предмета, искуство стечено изван школе, као и интелектуалне, емоционалне и социјалне способности) и друге ресурсе који му стоје на располагању (различити извори информација, прибор, књиге, искуство других ученика, наставника и других особа из школског и ваншколског окружења, итд.), селективно и сврсисходно их користи, истрајава у решавању проблема и проналази/осмишљава делотворно решење за јасно или релативно јасно дефинисане проблемске ситуације за које не постоји очигледно решење, а које се јављају током учења и приликом учешћа у животу школе.

- Испитујући проблемску ситуацију, ученик идентификује ограничења и релевантне карактеристике проблемске ситуације и разуме како су оне међусобно повезане.
- Ученик проналази/осмишљава могућа решења проблемске ситуације.
- Ученик упоређује различита могућа решења проблемске ситуације преко релевантних критеријума, уме да објасни шта су предности и слабе стране различитих решења и да се определи за боље решење.
- Ученик припрема примену изабраног решења, прати његову примену усклађујући се са новим сазнањима које стиче током примене датог решења и успева да реши проблемску ситуацију.
- Ученик вреднује примену датог решења, идентификује његове добре и слабе стране и формулише препоруке за наредно искуство са истим или сличним проблемским ситуацијама.

6. Вештина сарадње

Ученик је способан да се у сарадњи са другима или као члан групе ангажује на заједничком решавању проблема или реализацији заједничких пројеката. Учествује у заједничким активностима на конструктиван, одговоран и креативан начин афирмишући дух међусобног поштовања, равноправности, солидарности и сарадње. Активно, аргументовано и конструктивно доприноси раду групе у свим фазама групног рада: формирање групе, формулисање заједничког разумевања циљева, усаглашавање у вези са правилима заједничког рада, формулисање оптималног начина за остварење заједничких циљева на основу критичко разматрање различитих предлога, подела улога и дужности, преузимање одговорности за одређене активности, надгледање заједничког рада и усклађивање постигнутих договора са новим искуствима и сазнањима до којих се долази током заједничког рада и сарадње. У процесу договарања уме да изрази своја осећања, уверења, ставове и предлоге. Поддржава друге да изразе своје погледе, прихвата да су разлике у погледима предност групног рада и поштује друге који имају другачије погледе. У сарадњи са другима залаже се да се одлуке доносе заједнички на основу аргумената и прихваћених правила заједничког рада.

- Конструктивно, аргументовано и креативно доприноси раду групе, усаглашавању и остварењу заједничких циљева.
- Доприноси постизању договора о правилима заједничког рада и придржава их се током заједничког рада.
- Активно слуша и поставља релевантна питања поштујући саговорнике и сараднике, а дискусију заснива на аргументима.
- Конструктивно доприноси решавању разлика у мишљењу и ставовима и при томе поштује друге као равноправне чланове групе.
- Ангажује се у реализацији преузетих обавеза у оквиру групног рада на одговоран, истрајан и креативан начин.
- Учествује у критичком, аргументованом и конструктивном преиспитивању рада групе и доприноси унапређењу рада групе.

7. Вештине за живот у демократском друштву

Ученик је способен да активно, компетентно, критички и одговорно учествује у животу школе, заједница којима припада, као и у ширем демократском друштву руководећи се правима и одговорностима које има као припадник заједнице и као грађанин. Прихвата и поштује друге као аутономне и једнако вредне особе. Својим активностима у заједници доприноси заштити и неговању људских права, хуманистичких вредности и основних демократских вредности и принципа. Бирају културе и традиције које ће неговати и афирмисати, поштујући право других да негују и афирмишу другачије културе и традиције. Поштује равноправност различитих заједница и њихових традиција и идентитета. Посебно води рачуна о могућој маргинализацији или дискриминацији своје или других заједница и активно изражава солидарност са онима који су дискриминисани или маргинализовани. У ситуацији када је заинтересован уме да се удружује са другима како би ангажовано, толерантно, аргументовано и критички заступали одређене ставове, интересе и политике поштујући права оних који заступају супротстављене иницијативе, тако и релевантне норме, правила и процедуре за доношење одлука.

- Активно учествује у животу школе поштујући друге учеснике као аутономне и једнако вредне особе, критички и аргументовано учествује у разматрању отворених питања за која је заинтересован поштујући разлике у мишљењу и интересима и даје лични допринос постизању договора.
- Осећа припадност одређеним културним заједницама, локалној заједници, региону у којем живи, ширем друштву, држави Србији и наднационалним организацијама којима Србија припада.
- Изражава на афирмативан начин своје идентитете и упознаје друге са културама и традицијама са којима се идентификују поштујући различите и другачије културе и традиције
- Својим активностима у школи и заједници афирмише дух толеранције, равноправности и дијалога.
- Разуме основне појмове који му омогућавају активно, компетентно, критичко и одговорно учешће у демократском друштву (нпр. демократија, владавина права, грађанска права и одговорности, људска, мањинска и дечија права, једнакост и равноправност).
- На изборима уме да се определи за политичке идеје и програме за које сматра да на најбољи начин доприносе остварењу личне и друштвене добити.
- Познаје своје грађанске улоге, права и одговорности на основу њих; познаје надлежности, овлашћења и начин функционисања институција од јавног значаја, активно их користи, критички процењује,
- Залаже се за солидарност и учествује у хуманитарним активностима

8. Брига за здравље

Ученик има оријентацију да прикупља информације, критички просуђује релевантне околности и, по потреби, доноси одлуке и/или се укључује у активности значајне за превенцију болести и очување здравља. Свестан је свих димензија здравља (физичко, ментално, социјално, емоционално...). Познаје факторе који доприносе здрављу или га угрожавају и импликација њиховог деловања по појединца, групу или заједницу. Својим понашањем, као појединац и део различитих група и заједница, промовише здравље, заштиту здравља и здраве стилове живота.

- Разуме значај правилне исхране и правилне прераде хране у очувању здравља; познаје основне састојке хране и промене које утичу на њен квалитет.
- Познаје карактеристике основних заразних болести, њихове изазиваче и мере превенције.
- Разуме значај лекова и правилног начина њихове употребе за очување здравља.
- Познаје могуће последице коришћења никотина, алкохола и опојних материја.
- Бира стил живота имајући на уму добре стране и ризике тог избора (нпр. активно бављење спортом, вегетаријанска исхрана).
- Уме да пружи прву помоћ.

9. Еколошка компетенција

Еколошка компетенција подразумева познавање и непосредан доживљај природе; увиђање значаја који природа има за одржавање живота на земљи; разумевање међузависности и живог света и очувања његове разноврсности, еколошких станишта и климатских услова; активно учествовање у неговању здравих заједница. Ученик зна како да унапреди карактеристике места где живи, ради и учи.

Разуме концепт здравог и безбедног окружења (вода, ваздух, земљиште) за живот људи; спреман је да се активно ангажује у заштити и унапређењу квалитета живота у заједници.

Показује разумевање и спремност на ангажовање у заштити природе и природних ресурса.

Разуме значај безбедног и одговорног поступања са супстанцама које су у јавној употреби, као и потребу њиховог правилног складиштења и одлагања отпада.

Процењује ризике и користи по здравље и равнотежу живог света неких често коришћених супстанци (нпр. хемијски адитиви у храни, фармацеутским препаратима, козметици и парфемима, средствима за чишћење у домаћинству).

Познаје факторе који утичу на загађење земљишта, воде и ваздуха, разуме и предвиђа последице њихове употребе.

Разуме значај и могућности рециклирања (папира, стакла...).

Увиђа предности и недостатке коришћења различитих извора енергије.

10. Естетска компетенција

Ученик је упознат са културним наслеђем људске заједнице, има свест о вредности уметничких и културних дела и њиховог значаја за развој друштва. Естетска компетенција иде корак даље од тога, ка препознавању међуповезаности различитих форми и средстава уметничког изражавања. Свестан је значаја естетске димензије у свакодневном животу, има критички однос према употреби и злоупотреби естетике. Ученик се оспособљава да исказује опажања, осећања и идеје у вези са уметничким изразима у различитим медијима, да култивише културне навике, да изграђује аутономне естетске критеријуме и преференције и суди у скаду с њима.

- Позитивно вреднује допринос културе и уметности развоју људске заједнице; свестан је међусобних утицаја културе, науке, уметности и технологије.
- Показује осетљивост за естетску димензију у свакодневном животу и има критички однос према употреби и злоупотреби естетике.
- Има изграђене преференције уметничких и културних стилова и користи их за обогаћивање личног искуства.
- Повезује уметничка и културна дела са историјским, друштвеним и географским контекстом њиховог настанка.
- Уме да анализира и критички вреднује уметничка дела којасупредставницеразличитихстиловаиепоха, као и дела која одступају од карактеристикадоминантних праваца.
- Вреднује алтернативне уметничке форме и изразе (субкултурна дела).

11. Иницијативност и предузетничка компетенција

Кроз образовање за предузетништво, ученици се уче организационим вештинама и способностима, укључујући различите интерпретационе вештине, као и организација простора, управљање временом и новцем. Ученици су оспособљени за комплексно планирање и одлучивање које подразумева поштовање више услова истовремено. Умеју да осмишљавају пројекте у складу са унапред постављеним захтевима. Знају како да се упознају са карактеристикама одређених послова и радних места, спремни су на волонтерско ангажовање и коришћење различитих могућности за стицање радног искуства.

- Ученик разуме важност личне активације и показује иницијативу у упознавању са карактеристикама тржишта рада (захтеви појединих радних места, начин функционисања институција, позиционирање у свету бизниса); има развијене вештине тражења посла.
- Уме да идентификује и адекватно представи своје способности и вештине („јаке стране“); уме да напише CV и мотивационо писмо.
- Уме да искажен заступа своје идеје, да утиче на друге, кроз развој вештине јавног говора, преговарања и решавања конфликта.
- Уме да осмисли и формулише пројекат у складу са општим стандардима и комплетира пројектну документацију према захтевима.
- Има способност постављања адекватних и реалних циљева, планира ресурсе и управља њима (знања и вештине, време, новац, технологије и други ресурси).
- Зна да комуницира с послодавцима; уме да преговара; спреман је да обавља праксу и волонтира поштујући договоре.

ЦИЉЕВИ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА У ГИМНАЗИЈИ

Циљ образовања и васпитања у гимназији је да се путем стицања функционалних знања, овладавања вештинама, формирања ставова и вредности, у оквиру предвиђених наставних предмета, обезбеди:

- пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој ученика у складу са њиховим способностима, потребама, интересовањима;
- унапређење језичке, математичке, научне, уметничке, културне, техничке, информатичке писмености, што је неопходно за наставак образовања и професионални развој;
- подршка развоју међупредметних компетенција.

Међупредметне компетенције обезбеђују ученицима успешно сналажење у свакодневном животу и раду. Оне су резултат великог броја активности које се остварују у свим наставним предметима и током целокупног гимназијског школовања. За њихов развој важни су не само садржаји већ и методе са којима се они проучавају и у њима треба да доминирају истраживачке и интерактивне методе, рефлексивна, критичко мишљење, кооперативно учење и друге методе које јачају партиципацију ученика у образовно-васпитном процесу.

Компетенција комуникације на српском (или матерњем) језику

Ученик је у стању да разуме, користи и критички размишља о идејама, чињеницама, осећањима и ставовима које изражавају други на српском (матерњем) језику у усменом и писаном облику. У стању је да изрази и тумачи сопствене мисли, ставове, осећања у усменом и писаном облику на српском (матерњем) језику. Ученик користи српски (матерњи) језик да би учествовао у различитим друштвеним и културним ситуацијама на примерен, конструктиван и креативан начин.

Компетенција комуникације на страном језику

Ученик је у стању да разуме, користи и критички размишља о идејама, чињеницама, осећањима и ставовима које изражавају други на страном језику у усменом и писаном облику. У стању је да изрази и тумачи сопствене мисли, ставове, осећања у усменом и писаном облику на страном језику. Ученик користи страни језик да би учествовао у различитим друштвеним и културним ситуацијама на примерен, конструктиван и креативан начин;

Математичка компетенција

Ученик је у стању да користи, опише и објасни математичке појмове и процедуре, предвиди појаве, доноси математички засноване одлуке и решава проблеме у различитим ситуацијама. Ученик може да идентификује и разуме улогу коју математика има у савременом животу и активно, конструктивно и критички учествује у животу заједнице и доприноси њеном развоју.

Научно-технолошка компетенција

Ученик је у стању да користи и примењује знање и научне методе при препознавању научних проблема, формулише научна објашњења појава и изводи на чињеницама засноване закључке о научно релевантним питањима. Ученик разуме науку као најзначајнији облик људског сазнања и делатности за развој друштва, поседује свест о начинима на који наука и технологија обликују живот у савременом друштву и разуме колико је важно имати одговоран однос према употреби научних достигнућа за данашње и будуће генерације.

а Завод за унапређивање образовања и васпитања

Компетенција за решавање проблема

Ученик је у стању да препозна, разуме и реши проблемске ситуације у којима решење није видљиво на први поглед, користећи знања и вештине стечене из различитих предмета. Решавање проблема подразумева и спремност ученика да се ангажује и конструктивно и промишљено допринесе решавању проблема са којима се суочава заједница којој припада.

Информатичка компетенција

Ученик компетентно и критички користи технологије информационог друштва у разноврсним ситуацијама и активностима да би остварио личне циљеве и активности, конструктивно и промишљено учествовао у животу заједнице.

Компетенција за учење

Ослањајући се на претходна знања и искуства, ученик је у стању да организује учење, самостално или у групи, на ефикасан начин и у складу са сопственим потребама. Ученик је свестан начина на који учи и расположивих ресурса за учење (књиге, интернет, друге особе итд.), мотивисан је да учи, може да управља процесом учења и превазилази тешкоће са којима се суочава током учења.

Компетенција за одговоран однос према здрављу

Ученик је свестан, краткорочних и дугорочних, последица понашања које угрожава физичко и ментално здравље особе, има изграђене здраве животне стилове и спреман је да се понаша у складу са њима.

Компетенција за управљање сопственим понашањем и спремност за акцију Ученик је у стању да идеје преточи у акцију. То подразумева критичко мишљење, креативност, иновативност и преузимање ризика, као и способност планирања и управљања активношћу – било самостално или у оквиру тима ради – ради остварења циљева. Ученик разуме контекст у коме се одвијају активности, уме да се усклади са њим и искористи могућности које се нуде.

Социјална компетенција (сарадња, тимски рад)

Ова врста компетенције омогућава ученицима да делотворно и конструктивно учествују у друштвеном животу, не угрожавајући интересе, потребе, осећања, права других, чиме се јача друштвена кохезија у Србији. Ученик уме да сарађује и тимски ради на решавању различитих проблема, који су од значаја за њега и ширу друштвену заједницу.

Грађанска компетенција за живот у демократском друштву

Ученик разуме основне појмове, институције, процедуре, принципе и вредности демократског друштва, свестан је места и улоге грађанина за развој и одржање демократског друштва, разуме изазове са којима се суочава савремено друштво и држава и спреман је да активно и конструктивно учествује у различитим сферама друштвеног живота.

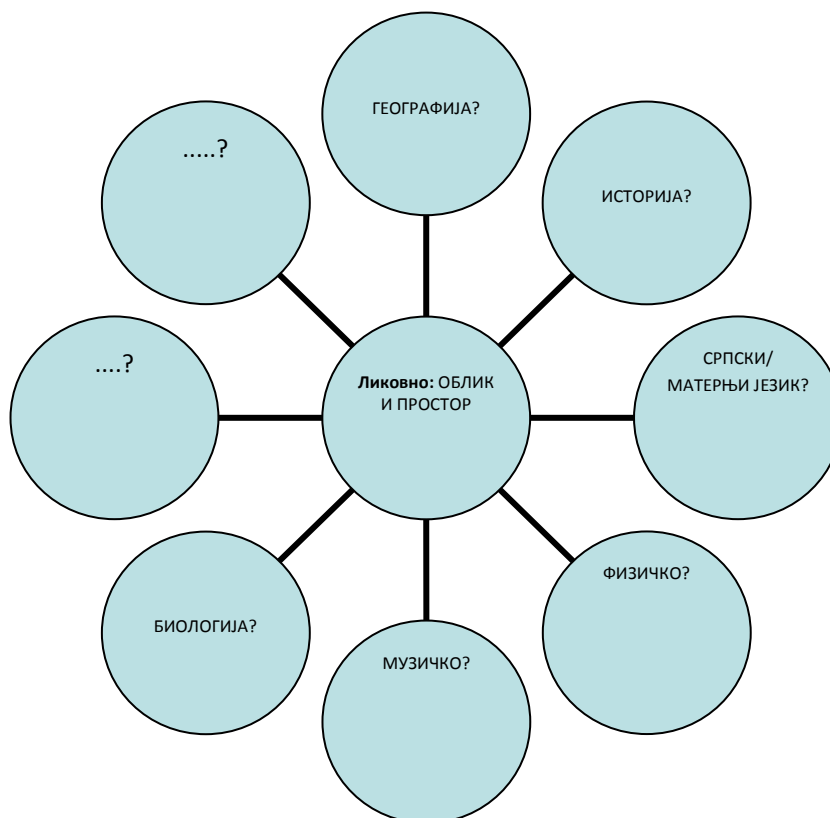
Културна компетенција

Ученик разуме значај који култура има за развој и просперитет појединца и друштва, у стању је да интерпретира културна дела и повеже их са својим личним искуством да би га осмислио и обогатио. Ученик разуме значај креативног изражавања идеја, мисли, осећања у различитим медијима (музика, извођачке уметности, књижевност и визуелне уметности).

Компетенција за одрживи развој

Ученик има свест да задовољење потреба садашњице не сме да угрози могућност будућих генерација да задовоље своје потребе, свестан је важности очувања животне околине и спреман је да се ангажује на конструктиван и креативан начин у очувању животне околине кроз самосталну активност и укључивање у различите друштвене акције.

ИНТЕГРАТИВНА НАСТАВА СМЕРНИЦЕ ЗА КОРЕЛАЦИЈУ САДРЖАЈА

Потребно је формулисати циљеве и исходе часа за садржај исте тематске целине/јединице и повезати их са садржајима другог наставног предмета у оквиру исте теме. При планирању водити рачуна о следећем:

- Који су очекивани исходи знања, вештина и ставова у домену комуникације и стваралаштва у односу на садржај?
- Који су предуслови за учење и како повезујемо и активирамо претходна знања?
- Које наставне предмете/садржаје можемо интегрисати у оквиру дате теме?
- Да ли можемо да развијемо и знања из других предмета, интеркултуралне компетенције? Које?
- Којим активностима ћемо омогућити корелацију ових садржаја?
- Да ли је могуће применити учење кроз задатке - проблемски приступ?
- Који су то садржаји из других наставних предмета који могу покренути код ученика стваралачки процес (искуство+доживљај)?
- Које методе и облике рада ћемо применити у односу на захтеве интегрисане наставе? Које наставне материјале ћемо укључити?
- Како ћемо проверавати напредак ученика и успешно решавање задатка?
- Како ћемо идентификовати и вредновати знања, ставове, вештине и креативност?

НАПОМЕНА: Овде су приказане могућности међупредметног повезивања у односу на једну тему. Коришћен је принцип повезивања на нивоу два наставна предмета, а могуће је/пожељно је и повезивање више предмета на нивоу једне теме што је индивидуални избор наставника да у својим предлозима планирања часа сами одреде правце и ниво међупредметне корелације...

ОБЛИК И ПРОСТОР	Корелација	Кључни појмови
Врсте облика	Ликовно и биологија	неправилни облици/ органска форм - облици у природи, жива бића, биљни и животињски свет, грађа живих бића...
	Ликовно и географија	правилни облици/ геометријска форма, кристали
	Ликовно и математика	Правилни облици - геометрија...
Однос величина облика	Ликовно и музичко	Доминанта
	Ликовно и математика	Пропорције, златни пресек
	Ликовно и историја	Античка Грчка - архитектура, скулптура
	Ликовно и српски језик	Мало - веће - највеће... Ликови у књижевном делу...
Илузија простора	Ликовно и математика	Перспектива - врсте перспектива
	Ликовно и физика	Физички простор, облици у простору....
Стилизација облика	Ликовно и музичко Ликовно и српски језик	облик као симбол, стилске фигуре у визуелном и ликовном језику (атрибут, персонификација, алегорија....)
Облици у простору	Ликовно и музичко	Преклапање, прожимање, усецање, додиривање, мимоилажење облика...
	Ликовно и биологија	Микро свет - микроорганизми...
	Ликовно и географија	Макро свет - васиона - васионска тела...
Кретање облика у простору - кинестезија	Ликовно и физика	Материја, кретање облика у простору - кинестезија
	Ликовно и хемија	Материја - честице - атоми....
	Ликовно и физичко	Покрет - плес - перформанс
Понављање облика у простору	Ликовно и музичко Ликовно и српски језик	Ритам - репетиција (интервал, алтернација, варијација, градација, радијација....)
Симетрија и асиметрија	Ликовно и историја	Стари век - Месопотамија - архитектура - скулптура

итд.....

Прилог 2.3.6 - Образац за припрему часа

Студент (година, број индекса, одсек):			
Школа:		Разред/одељење:	
Наставни предмет:			
Присуство студента на часу који држи наставник/ментор (тема/јединица):	Датум:	Потпис наставника/ментора:	
Наставна целина/јединица:			
Коментар наставника/ментора:			
Потпис наставника/ментора:		Датум/и реализације часа студената:	

МЕТОДИЧКА ПРИПРЕМА / ПЛАН ЧАСА	
наставна тема	
наставна јединица	
кључни појмови	
ликовна активност	
циљ часа	
исходи	
образовни стандарди	
тип часа	
облици рада	
методе	
корелација	
место извођења наставе	
ликовно подручје/медиј	
технике и материјали	
средства, литература и остали извори	

претходна ситуација		Индивидуализација (потребе прилагођавања)
мотивација		
артикулација	Уводни део часа: (минута)	
	Главни део часа: (минута)	
	Завршни део часа: (минута)	
евалуација	Начин праћења ученичких постигнућа и давања повратне информације (наставник/ученик) на резултате учења – формативно оцењивање	
	Самопроцена наставника и препоруке за побољшање часа	
педагошка документација	Портфолио/ ликовна мапа и прилози (продукти, фотографије часа, филмски запис процеса рада на часу...)	

Прилог 2.4 - Интернет адресе

Интернет адресе наставничких портала и осталих извора:

- **Народни музеј, Београд**
<http://www.narodnimuzej.rs>
- **Музеј савремене уметности, Београд**
<http://msub.org.rs>
- **Педагошки музеј, Београд**
<http://www.pedagoskimuzej.org.rs>
- **Музеј примењене уметности, Београд**
<http://www.mpu.rs/srpski/edukacija/index.php>
- **Музеј града Београда**
<http://www.mgb.org.rs>
- **Библиотека града Београда**
<http://www.bgb.rs/zmaj>
- **Дечји културни центар, Београд**
<http://www.dkcb.rs>
- **Центар за ликовно васпитање и образовање деце и омладине Војводине, Нови Сад**
<http://www.likovnicentardece.org>
- **Народни музеј, Ниш**
<http://www.narodnimuzejnis.rs>
- **Народни музеј, Ваљево**
<http://www.museum.org.rs>
- **Музеј савремене уметности Војводине, Нови Сад**
<http://www.msuv.org>
- **Ликовна култура - електронски уџбеник, Учитељски факултет у Загребу**
<http://www.likovnakultura.ufzg.unizg.hr/ucimogledati.razredi.htm>
- **Историјски извори**
- www.arthistoryresources.net
- www.kidsites.com
- www.scr.digital.nb.rs/collection/decije
- www.googleartproject.com

ЕВАЛУАЦИОНА ЛИСТА ЗА АНАЛИЗУ ПЛАНА ЧАСА		ШТА ЈЕ ДОБРО?	ПРЕДЛОЗИ ЗА ПОБОЉШАЊЕ
1.	ЦИЉЕВИ И ИСХОДИ – Студент (будући наставник) (1) показује разумевање компетенција и циљева исхода учења и (2) планира основне концепте наставног предмета/теме/јединице у складу са њима		
1.1	Циљеви су јасно формулисани у погледу општих и посебних компетенција и основних концепата наставног предмета/теме/јединице		
1.2	Исходи учења су (1) у складу са предвиђеним циљевима и (2) јасно операционализовани		
1.3	Исходи учења су изводљиви с обзиром на претходна знања, вештине и индивидуалне способности ученика		
2.	САДРЖАЈИ – Студент (1) показује разумевање садржаја и основних концепата наставног предмета и (2) повезује их са активностима и исходима часа		
2.1	Планира адекватан број нових појмова и информација, као и обим садржаја, тако да може успешно да их обради унутар планираног времена		
2.2	Садржај лекције је у складу са општим и посебним компетенцијама, постављеним циљевима, исходима учења и предвиђеним активностима		
3.	ПРЕДУСЛОВИ ЗА УЧЕЊЕ – Студент планира предуслове за учење (нпр. предуслове у погледу знања, вештина и мотивације)		
3.1	Повезује садржаје са (1) претходним знањем и искуством ученика и (2) примерима из свакодневног живота и (3) омогућава да сви ученици постигну исходе учења на часу		
3.2	Предвиђа методе, облике рада, корелацију, средства, садржаје и активности прилагођене индивидуалним одликама ученика и њиховим стилевима учења		
4.	МАТЕРИЈАЛИ – Студент планира материјале који су у складу са компетенцијама, циљевима, садржајима, исходима учења и активностима		
4.1	Предвиђа богат избор материјала у складу са компетенцијама, циљевима, садржајем, активностима и исходима наставне јединице/теме		
4.2	Предвиђа употребу различитих наставних средстава, укључујући и информационо-комуникационе технологије		
4.3	Планира различите изворе знања и њихову доступност		
4.4	Прилагођава материјале индивидуалним и узрасним одликама ученика и њиховим стилевима учења, посебно водећи рачуна о осетљивим групама		

5.	ОРГАНИЗАЦИЈА ПРОЦЕСА ПОДУЧАВАЊА И УЧЕЊА – <i>Студент планира и прилагођава организацију процеса подучавања и учења образовно-васпитним потребама ученика, компетенцијама, циљевима, садржајима и исходима учења</i>	
5.1	Планира различите приступе процесу подучавања и учења , усмерене на компетенције, остварење циља, савладавање садржаја и постизање исхода часа	
5.2	Планира различите активности (као што су питања, проблемски задаци итд.) које (1) сазнајно ангажују ученике и (2) код њих подстичу кооперативност (дискусија, размена мишљења, искустава, доживљаја, тимски рад...)	
5.3	Планира прилагођавање захтева, упутстава и темпа рада појединачним одликама ученика и њиховим стилевима учења	
5.4	Планира ток активности који (1) подстиче активно учешће ученика у складу са ситуацијом учења и наставе, (2) омогућава да ученици бирају своје стратегије у решавању проблема и (3) подразумева примену различитих техника учења током часа	
5.5	Планира начине мотивисања којима подстиче (1) пажњу, интересовање, ангажовање и иницијативу ученика, (2) радозналост и истрајност , (3) необичне идеје и оригиналне приступе проблему , а и (4) планира индивидуализована охрабрења, похвале и позитивне повратне информације	
5.6	Предвиђа ефикасно коришћење времена на часу за све фазе рада - увод, активност, сумирање...	
5.7	Конципира домаће задатке који подстичу ученике на продубљивање теме (нпр. самосталан и тимски рад, истраживачки и рад на пројектима, коришћење различитих извора и долажење до креативних решења...)	
6.	ВРЕДНОВАЊЕ – <i>Студент планира формативно оцењивање</i>	
6.1	На одговарајући начин планира формативно оцењивање на часу према исходима учења	
6.2	(1) Планира прилике да ученици дају повратне информације и (2) користи те информације за унапређивање рада ученика	
6.3	Планира технике вођења педагошке документације о раду и напредовању ученика (портфолио, мапе радова...)	
6.4	Омогућава да формативно оцењивање на часу буде праћено индивидуализацијом или диференцијацијом	